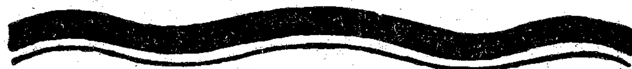
ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1931

I

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

III. Річник

ЧИСЛО 1. * СІЧЕНЬ * 1931

Тиф Мал. Леонід Перфецький

Ф. Невестюк

*

* *

Чого ти калино, сумуєш?
Чого шак голівоньку клониш?
Скажи, яке горе ти чуєш,
Що сльози перлистії рониш?

Ой, як мені не сумувати?
Голівоньки як не клонити?
Не можу, ні листям пишатись,
Ні ясне намисто носити.

Намисто моє дорогеє
Осінні вітри позривали,
А листя моє золотеє
Холодні дощі сполокали.

Ще люті морози лихії
Красу мою геть ізвялили,
Гільки у кайдани важкії
В ледяную кригу забили.

Тай як мені не сумувати?
Тай як мені сліз не ронити?
Нікому порадоньки дати,
Нікому краси захистити.

Мене молодую згубити
Холодні вітри завзялися,
А я хочу цвисти і жити...
Ой, весно моя, не барися!"

На порозі нового року

Вступаємо в третій рік видавання нашого журналу. З початком нового року хочеться нам поглянути назад, на пройдений шлях, і запитати самих себе, а з тим і наших читачів, чи бодай у частині виповнили ми ті завдання, які наложили на себе, забираючися до видавання цього місячника.

Перш за все мусимо взяти під увагу, що видавали ми його серед незвичайно важких обставин так матеріяльних як і моральних. Хоч ми старалися оминути всякі можливо дразливі теми, три наклади нашого журналу підпало конфіскаті. Загальна господарська кріза в останніх двох роках підривала нас матеріяльно, відбираючи нам передплатників, а що найголовніше, більшість передплатників опізнювалась в жахливий спосіб з передплатою — річ ясна в звязку із загальною грошевою скрутою. Також і під оглядом засилювання нашого журналу в потрібні матеріяли, статті, спомини, документи та світлини, мусіли ми боротися з доволі важкими трудноща́ми. Богато наших діячів та учасників минулих подій, які моглиб нам прислати багато прецікавого історичного матеріялу, не вважало цього за свій обовязок, чи боялося труду взяти перо до руки.

Користуючися в малій мірі історичними працями, а переважно уривчастими споминами припадкових людей доброї волі, ми тим самим не могли придержуватися якогонебудь сталого пляну, до чого потрібно булоб сталих співробітників, які опрацювалиб намічені теми. Та це й не було першою нашою метою. Нашим головним завданням було, перш за все, зберігати друком історичні матеріяли, розкинені покищо в памяти учасників нашого недавного минулого і в такім сирім виді давати їх до розпорядження наших теперішних та майбутніх істориків. Притому, журнал наш повинен був своїм змістом плекати у своїх читачів традицію, зберігати її як цінність майбутнього. З цих наших завдань старалися ми вивязатись по змозі наших сил.

У статті „Від Редакції" в І-му числі нашого журналу зазначено окрім вище поданих наших завдань

ще й такі: „Притому будемо присвячувати деякі сторінки нашого журналу також для заміток із сучасного народнього побуту та дослідів над старовиною.“ Признаємося, що в цьому напрямі ми за увесь час не дали, за виїмком кількох історичних статей, майже нічого. Сама практика видавання нашого журналу і голоси наших читачів змусили нас звузити рямці наших заінтересувань майже виключно до історії нашого недавного минулого. В цьому обсязі дали ми за цей час ряд історичних статей та споминів, які без сумніву стануть колись цеголками при розбудові нашої історіографії. Окрім того лекшим белетристичним матеріялом старалися ми облегчити нашому журналові доступ до широких мас читачів.

Вступаючи в новий рік видавання, висловлюємо оцим щиру подяку всім нашим співробітникам за жертвенну працю і просимо ще раз усіх учасників великих подій сповнити свій обовязок і подбати, щоби при їх співучасти великі дні минулого вірно і докладно у всіх подробицях заховалися в друку для майбутніх поколінь. Ми зі свойого боку будемо старатися і надалі, в міру наших сил і змоги, задоволити наших читачів і сповнити ті вимоги, які до нас ставить час та історія.

Тиф

Спомин. Написав *Мих. Островерха*

Я находився тоді в штабі X бриґади, куди був по наказу команди I. Гал. Корпусу перенесений із III куріня Мих. Дацкова. Штаб нашої бриґади стояв тоді в селі Вовчинець і в слідуючому селі по дорозі до фронту на Бердичів. Це вже був той час, як тиф нашу армію плюндрував уже безпощадно. Боєздатність і дисципліна впали. В с. Вовчинець уже майже в кожній хаті лежав хорий тифом — стрілець чи старшина. Вже тоді можна було бачити, як старшини та стрільці в часі хороби піклувались одні другими. Селяне цього села відносились до нас доволі прихильно. —

Одного вечора сумерком, повертаючи зі штабу бриґади на мою квартиру, замітив я на тині щось темне, щось, що шамоталося. Підійшов близче: це був хорий тифом стрілець. Він ішов від хати до хати, питаючи місця, деб міг склонити голову. Всі хати в тім районі були заняті. Він не мав уже сили йти далі й шукати. Оперся на тин. А тин був низький — то стрілець, під напором ваги своєї хорої постатті, перевались через тин. Не міг піднятися. Біля нього на землі лежав кріс.

Ми всі, що ще були здорові, заїдалися цебулею, чосником; пили горілку, то самогон. У чет. Михайла Шикети безнастанно кипів самовар і ми заходили до нього на чай.

Біля латинського різдва — ми зпід Бердичева відступили на південь. Прибули до Винниці й розмістились на передмісті Пятничанах. Тут дуже мерло населення. Рано й вечером йшов священник упродовж селом, а з хат за порядком виносили покійників. Тут захворів нам — наш стрілець Грицько. Зпочатку лежав у нашій хаті — квартирі, а перед відходом із Винниці ми перевезли його до шпиталю для божевільних, де була створена тифозна лічниця. У самій Винниці — всі казарми, школи, шпиталі, деякі уряди були виповнені вщерть тифозними. Не було належного догляду над хорими. Були часті випадки, що ранками находили хорих на дорозі в місті замерзлих.

Із Винниці наша бриґада пішла на Тиврів. Маленьке місточко було вже окутане в осінні мряки. Під ногами чвакав подільський чорнозем. У тутешній лічниці було повно хорих. Із нашої бриґади з III куріня лежав там тоді хорий Голіней. На другий день ми рушили в дальшу дорогу, нових хорих лишаючи в лічниці Тиврова.

Все округ було осоружне. Простір тратив свою безмежність. Задихались худі, спаршивілі, хорі коні. Понурі, похилені вперед ідучи, людські постатті мовчали. Огортала байдужість. Хоч у грудях не було супокою: давили пусті, сірі поля, — сірі, непорушні хмари.

Прибули ми й розташувалися в селі Рахни полеві. Перед вечером я вже горів у горячці. Порадили пити самогон. Послухав. Бо хтож його знав, що саме найгірше лихо в тифі — самогон? Ніч проминула непомітно. Ранком дістав я наказ, що маю заступати чет. Лисого — штабовий „менаже-майстер“ — бо він уже лежить хорий на тиф. Пішов я до кухні. Кухня й столова були приміщені на приходстві. Це було 6/I 1920 р. В кухні приготовляли хоч дещо на традиційний Свят-Вечір. Що приготовляли та скільки, — уже не мав сили цікавитись. Врешті — це тоді видавалось мені таке марне та байдуже. —

Перед сумерком прийшов наказ, що дальше звідсіль ідемо — у місточко Шпиків. Те, що було в кухні, варене й печене, жужмом скинуто до скринь. Смеркалось, ми вже були в дорозі. Не міг я вже йти. Закутаний у мій легкий, військовий плащ і такеж прикриття, я їхав на фірі. По сніжних дощах і болоті прийшли морози. Фірами кидало по замерзлих грудах. Хорі стогнали та квилили. Пізно вечером, біля 9 год., мали ми короткий відпочинок у половині дороги до мети в селі, здається, Стояни. Всі хорі розійшлися по сусідніх хатах, щоб загрітись. У хаті, в яку я увійшов, родина селян сиділа — хто на лаві, хто біля столу, жінки біля печі. Долівка соломою заслана. Горіла свічка. На столі свята. Привитали нас та спитали, куди йдемо. Пожаліли. Стали прохати до куті й до інших наших українських свят-вечірніх ласощів. Кожний із нас, хто був тоді в хаті цього селянина, мовчки, навіть не глядючи у свої обличча, згадав своїх, батька, матір — родину. Не було сили піднести очей, щоби ними потонути в очах товариша, друзяки спільного щастя й голгофти: біль давив грудь — не було сили. Всі ми, хорі та здорові зачерпнули по ложці куті, зїли по варенику. Усі мовчали. По годині поїхали дальше. Пізно ніччю прибули в м. Шпиків.

Із труднощами, бо хати вже були хорими та здоровими заняті, мені найшли хату. Висадився я на теплу лежанку й щасливий, що в теплій хаті, заснув. Ранком, як устав я, згадав на обовязок, якого нікому ще не передав і пішов до старшинської харчівні. А було це Різдво. Та ніхто зі старшин не журивсь нічим іншим, тільки хорими стрільцями й товаришами, про приміщення їх думав. Обід був приготований і їли його прихапцем, стоячи. Здав я мої обовязки. —

На дворі мело. Все окутувалось, як завсігди, в пугкий різдвяний сніг. Ходили й люди по місточку. А все кругом заносило смертю. Вешталися — волочилися хорі, шукаючи пристановища, деб могли положитись і загрітись. Бо це була одинока ціль, бажання, мрія, до якої зітхав хорий, а ще й до того, тифом. Усі лічниці земські больниці, школи були заповнені хорими. Стрінув я тут знайому сестру — в лічниці І Гал. Корпусу, п. Іру Чорноморець із Червоної і з нею одну панну з Коломиї, що була сестрою тамже, яку я тоді пізнав, а якої імени не пригадую собі. Гостили мене чаєм. І той чай гасив мою пекольну спрагу. Жартували ми й прибалакували. Хоч усе це було відрухове: останки втіхи, безжурности, що наче відгомін із днів здоровля, сміху, віри осталися в хорій істоті. Мірили горячку й не говорили мені, скільки степенів, а я їх і не питав: бо й так чув, що мене розносить. На дворі — мело й мело мов у казці.

Від цих знайомих сестер довідав я я, що в лічницях, хочби я хотів, нігде одного містечка, що богато хорих лежить по хатах, яких вони щоденно відвідують. Відпровадили мене до моєї хати.

Проминула ніч, у яку світ валивсь для мене. Ранком я знову хотів ізвестись — та сил уже не мав. Був я свідомий кожного мого слова. Чет. О. Конол і стрілець Василь Н. Н. — із с. Супронівки біля Підволочиск, прізвища не памятаю — пішли ще раз по місті розшукати місця для мене. Бо возити хорого на підводі за частиною стало небезпечно: зима. Приїхала підвода. При їх помочі я вийшов із хати, виліз на підводу, на якій півлежма сиділи інші хорі. Між ними мій шкільний і курінний товариш хорун. Осип Типкевич. Він посунувсь і я сів біля нього. Подивились один на одного і усміхнулися. До фіри підійшов чет. О. К. і сказав, що моглоби бути місце в одній шопі, що була автомобілевим ґаражем, і що там уже є хорі. Тільки там було неможливо лишати хорого: звичайна шопа. На долівці трохи соломи. На ній лежать хорі. Прикриті своїми плащами й, як хто мав, коцом. Себто — теж прикриття тіла, яке, як стрілець чи старшина були здорові, рухливі, молоді, не відчували морозу, але тепер... У куті шопи майже один на одному лежать скостенілі трупи свіжо-померших. Умірає один — беруть його як річ уже зовсім нікому до нічого нездатню й кидають у куті тієїж шопи, а на його місце, що було таке цінне, лягає новий кандидат смерти. Не думайте, що люди були жорстокі: зовсім навпаки — милосердя бачилось і чулося в очах товаришів, стрільців, старшин, коней — які з нами мучилися й умірали —; чулося його в безкраїх просторах української землі. Та смерть у часах пошести — це річ буденна, до нудоти буденна!

Нас тут не оставили. А зібралось уже понад десять підвод із хорими — на кожній по 3—5 осіб, залежно від того, хто скільки займав місця: чи сидів, чи звалювався й лежав. Підводи з нами стояли на дворі — ждали дальших наказів. Врешті — счинився крик, бігання, лайка. Алярмова, без порядку збірка курінів. Чуємо наказ до сотень: „Отсею дорогою за місто — збірка“. Лиш кілька хвилин трівало, що ми були остались серед шляху самі. Бо зараз зявились швидкою й сторожкою ходою, оглядаючись на всі боки нервово, селяне Шпикова. Червоні, зігріті, засапані лиця, набіглі кровю очі. В руках держали кріси та крісові обрізи, якими вимахували. Кричали над нами: „Геть звідсіль! Забирайтесь! Ви, ... розносщики тифу й усякої нужди! Вистрілять етую сволоч!“ Ми безрадно ждали, що коїтиметься дальше з нами. Рішуча та грізна постава одного здорового стрільця — телефоніста із відділу четаря Михайла Шикети, — який схопив за скоростріл й відразу зміривсь до товпи селян, спричинила те, що вони нас лишили. Вони, ці селяне, як видно, не були певні своєї виграної, бачучи, що курінь вийшли за місто. Інакше — вони булиб із нами хорими й кількома здоровими швидко розправились. Яких десять хвилин пізніше на місточко наступили курінь й повстання було здавлене. Бачив я, як провадили арештованих молодих, здорових та кремезних парубків, яких спіймали зі зброєю у руках; як із ними поступив сот. Кондрацький — командант Х. бр., й дотепер не знаю. Усе це діялось 9. І. 1920.

Зараз же по цій пригоді наш відділ хорих під проводом чет. Василя Костюка подався у напрямку м. Тульчина, Брацлавського повіту. На дорозі стало тепліше. Морозу вже не було. Політав сніг. За те шлях — знаєте ті шляхи широкії у чорноземі! Валка їхала поволі, нога за ногою. Що хвилини приставали виснажені коні. Стогнали хорі, які з нетерпеливістю виглядали першого, найблизчого села. Вільний, вохкий, холодний вітер гонився полями. Дорога була важка, дуже важка. Чет. В. Костюк на коні зближався до кожної фіри й підбадьорував нас: Товариші! Ще, ще трохи й будемо в селі, де й заночуємо. Між нами хорими він здоровий був наче ангел помочі й доброти. Прийшов сумерк. Прийшла ніч. Валка так поволі сунулася вперед, що за селом, до якого ми зміряли, наче загуло: не бачилося, не чулося про нього. На дворі стояла темінь. Навіть і сніг, що в теміні ночі розяснювавби шлях, за день у теплих хвилях вітру стопився. Чорно. Стогін, кашель, скигління хорих, важке сапання коней виповнювали життям цю темряву ночі. Біля 9 год. веч. чет. В. К. крикнув, що ми близько села. Йому у відповідь рознеслося мимрання, зітхання задоволених хорих. Коли й як вїхали в село — я уже добре не памятав. Наші три фіри були останні й ми заїхали в перше подвіря. Решта валки під проводом чет. В. К. поїхала дальше в село. В цю темну ніч ми вїхали в село безладно, хто де попав. Бо перше бажання було: тепла хата. Хорун. О. Типкевич, хоч сам був хорий, поміг мені з фіри злізти й до хати запровадив. У хаті біля комина мигтів каганець. На долівці, на лаві, на постелі лежали хорі: прибули сюди швидше, як ми. Господарі на печі — безрадно водили очима. Я шукав кутка. Поліз під лаву. Під голову положив наплечник, який давив мене, бо в йому було повно книжок до читання. Зверху, щоби примякшити, я поклав мішочок сипкого цукру, який тоді мав я зі собою. Відпочавши, ми стали прохати господиню, щоби зварила чаю. Злізла з печі — чаю наварила. Хто мав іще силу й свідомість і міг сказати „дай“, то пив отой найкращий нектар, якого я у житті ні перед хоробою ні по ній ніколи не пив. Згас каганець. Ще трохи я

ув важкі дихання, сопіння, горячкові маячення моїх сусідів. Вив вихор на дворі. Хтось у хаті кричав: „Гей, хозяю, та приведіть його в хату!“ Наче десь далеко, увісні, за вікном стогнала, скигліла, молила, благала бючись силою до вікна, ніч. Знову хтось із хорих у хаті ще раз крикнув: „С.... син! З печі злізти не хоче, а там на дворі конає наш!“ І з немочі, безсиля хтось плакав. —

Рано в хату ввійшов чет. В. К. Від хати до хати ходив, поки нас віднайшов. Попросив господаря, щоб йому поміг знести з фіри стрільця, якого вечером оставили хорого на дворі й ніччю він помер. Бо то бачите — темрява була, зимний вітер свистав. Хорі сяк-так самі, чи при помочі сильніших хорих посходили з фір. Бо навіть хорий про хорого не забував, як той давав про себе знати. Але хорий, що в горячці близький кризи й не дає знаку життя, що й він існує — оставав там, де лежав. Хто його зна, чи й господарі ніччю чули останні зойки конаючого.

Ранком, випивши чаю, ми почали садовитись на підводи. В усіх хорих за ніч піднеслася горячка. Ті, що вчора ще півлежали, сьогодні не могли інакше їхати, як лежачи. Між хорими счинилася суперечка. Хтось сердито крикнув: „До дідька! Повинно бути більше місця, бо ж один помер“! Товариш хорун. О. Т. загорнув мене в мій плащ і коц. Я сидів біля нього, півлежучи.

Виїхали зі села. На дворі почав падати сніг і дощ. Сливе нічого я більше не памятав. Знаю, що обличча у мене було накрите, я уже не сидів, а лежав і з холоду корчився. Одиноке, що врізалось у мою память, що додавало снаги мовчати, терпіти, то було: Тульчин. Остання мандрівка до найблизчої, найжаданішої цілі. І нічого більше не говорив я, тільки іноді одно: Ще далеко той Тульчин? Товариші чет. В. К. і хор. О. Т. втихомирювали мене. Наша валка вїхала на каменний шлях, що то виложений наче собачими головами. Почало кидати — гицкати підводами. На дворі дальше падав дощ і сніг. Усе на мені перемокло до тіла. Врешті — підводи стали: Тульчин! Хоч безсильний — я звівся. Іще стояв на дворі день, важке пополудне. Довкруги — наче люди вештались. Усе кругом біліло, до нудьги біліло. Біліла болем у грудях палата — колись гр. Потоцьких, пізніше казарма — а тепер лічниця. Жадоба — схилити голову, положитись десь серед чотирох стін, під дахом будила останні сили. Хотів я злізти з фіри й упав. Чет. В. Костюк і ще хтось віднесли мене по довгих та крутих сходах до кімнати. Положили. Пішли зносити інших хорих. По кількох хвилинах став я розглядатись. Я лежав на ліжку! На ліжку! Сам іще до побічні ліжка скинув чоботи, роздягнувся, наплечник із мішочком цукру підіпхав під голову й мокрим плащем та коцом накрився. На ліво від мене лежав здоровенний ростом, чорнявий мужчина. Він зойкав, кидався, стогнав. Іще дальше на ліво лежав підхор. Іван Качалуба — зі штабу Х. Бригади. Ми кивнули до себе головами — привитались. У ногах, на іншому ліжку, лежав хорун. О. Типкевич. Інші чотири хорі були незнайомі. —

Прийшов лікар із сестрою. Оглянув усіх. Записував лікарства — хто мав свої гроші, той мав і ліки. Я щось трошки мав, а решту доложив чет. В. К. Він пішов, купив тії ліки і приніс їх мені. Попращався із нами — швидко виздоровляйте та до побачення! — і відїхав до частини. —

У кімнаті спадала густа тінь невблаганої ночі. Мій сусід із ліва чорнявий мужчина — дуже кидався по своїому ліжку. Підвівся. Спустив ноги з ліжка в мою сторону. Це все я більше чув, як бачив. Колиж він звівся на ноги, я отворив очі: то був кремезний та ставний мужчина. Весь у горячці палав. Це все тривало момент, наче лискавка. Бо звівшись, він важко застогнав і наче бурею зломане сильне дерево звалився на долівку — і захрипів. То був такий сильний упадок, що ми всі позривались. Мені потемніло в очах — я знову впав на ліжко. В кімнаті була тишина — нестерпна, навісна. Прибіг лікар, який із сусідньої кімнати вчув гуркіт, піднесли чорнявого мужчину: вже був небіщик. Стало нудно — нудно до болю. Іти в світи! Вставати. Прийшла сестра, дала ліки. Взявши її за руку, я став благати: побудьте хвилинку тут, я таки зараз засну! Казала, що ніколи їй, бо повно хорих, вонаж сама. Справді — уже більше не чув, що вона ще говорила: заснув.

Одного ранку в нашій кімнаті счинився гамір. Отворивши очі, побачив я, що хорун. Евген Малецький, зі штабу (оперативного) Х. Бригади стоїть біля свого ліжка, киваючись на ногах, повертаючись на всі сторони, галасує. Худе обличча, у якому блищали очі наче з того світу, було бліде-бліде. Санітар нашвидко його вдягав. Спитав я: „Куди? Ґенку!“ Подивився у мою сторону, вперше спостерігаючи й мою присутність тут — як і я не знав, що він є у цій же кімнаті, де я — спішно відповів: „Утікаю. Большевики вже під Тульчином. Хай що хоче буде. Втікаю звідсіль і тобі ж те раджу“. Не виїхавши з Тульчина — на підводі помер.

По тій розмові з пок. хорун. Е. Малецьким я днів уже аж до кризи не пригадую собі: в день був відпочинок. Зате — ночі, ті страшні, безмежньо чорні, довгі, наче багна брудні — ночі. А з ними — всі маячення тифозника. Ті безнастанні переклики, крики, ґукання, лайка хорих у маяченні.

Якось зуміли найти паливо й палили у печі. Один санітар на одинацять кімнат — у кожній по 11—12 хорих — спав на долівці біля печі. Зтомившися цілоденною працею, він міцно спав. І не чув, як із печі випадали поліна горіючого, вогкого дерева і кімната виповнювалась їдким та гірким димом.

Ночами сильніші хорі, яких серце було витріваліше, помагали слабшим. Часто ніччю підхорун. Іван Качалуба піднимався на моє „Івасю! Ти є тут?“, схилявся до мене й мені відразу ставало відрадно: „є тут не тільки людина, а й товариш!“

Одного ранку при кінці січня учув я в лівій руці гострий біль. Отворив очі. Осяйна ясність, що вдарила в мої очі, наче перелякала мене. Довгу хвилину я нікого не бачив, тільки ясність. Біль у руці дошкулював. „Що робите?“ Надімною близенько зявилося обличча людини в капелюсі, — бо були морози тоді крепкі! — з борідкою, що сміялося і щось говорило, бо ворушило губами. То був, як пізніше довідався я, фельчер, який ушпилював мені якусь там теч на змінцнення серця. Далі — побачив очі підх. І. Качалуби. Ні перед тифом ні пізніше — до сьогодня — я ніколи не був так радий, не чув стільки щастя, як тоді, що на ясно-одурманюючому тлі побачив обличча людини. Я мав враження, що я народився до нового, незнаного життя! —

Окрім настирливого видзвонювання в ухах — я більше нічого не чув. Голод став мучити мене. Все, що давали їсти — було обмаль. Їв усі сухарі, що в час моеї горячки, як не їв я, скидали їх на вікно. Починав підносити голову. І. Качалуба порадив мені

підноситися й бити воші, бо — сказав — „загризуть тебе“. Він підняв коц. На сірому коці наче ворушилася поверхня. Щось трохи немічно я, а решта він, почали ми ці сотворіння згортати на долівку — він сміючись, а я, на цей вид, широко отвираючи очі. Він утихомирив мене: всі такі воошиві. Від 1915 р. на фронті, а пізніше в московському, а там і в польському полоні, я ніколи ще не бачив аж стільки тієї нужди. Руки, обличчя, усе тіло сіріло від бруду, який лущився. Сили прибували. Кілька днів, що пів години, вся моя увага була спрямована: очиститись від вошей.

На право від мене лежав хорунжий Н. Н., Буковинець (чи не з III Бриґади?) — чорнявий, високий. По крізі, як почав уже вставати, хотів повертати до частини. Та дошкулювали йому дві глибокі та широкі рани, які дістав від лежання, як горячкував. Обі рани на лівому боці — одна високо біля рамени, друга на бедрі. Перший, верхній звій мязів уже відігнив був зовсім. Воші, від яких відігнатись він не давав ради, стали причиною, що він у короткому часі помер на ґанґрену.

В цій же кімнаті лежав чет. Евген Новицький.

По двох неділях я став учитись ходити. Виздоровів. —

Міляно, 5. XII. 1930.

Волинські гроші

Написав: *Олександер Вітенко*

Кожна війна приносить зі собою не тільки занепад сільського господарства, торгівлі та промисловости, але й деморалізуючо впливає на населення.

Громадські заколоти на Україні, що повстали по революції 1917 року, в багато разів гірше відбилися на житті цілого краю. Не було добре налагодженого звязку центру з періферією, а через те дезорґанізація на місцях була звичайним явищем, а як наслідок цього податковий апарат був майже нечинний, адміністрація не відповідала свому призначенню, військові залоги скорше загрожували спокоєві мирного населення, ніж забезпечували його від злочинного елементу.

При таких обставинах ніхто з господарів навіть не мислив платити податків; скарбниця обезкровлювалася грошево, в той же час видатки росли з дня на день, а дорожнеча предметів першої потреби дошкулювала мешканцям. Треба було утримувати військо та ріжні уряди й установи, а грошей не було, а особливо відчувався брак дрібної, розмінної монети. Лихові треба було зарадити і то якнайскорше. Ось на допомогу в цій скрутній хвилині життя виступають на арену зі своїм орґанізаційним хистом народні самоврядування — Земства та Міські Управи.

При їх допомозі і за їх відповідальністю та ініціятивою випускають поодинокі міста свої льокальні гроші, друковані часом і без належного дозволу центральної влади. Гроші ці були забезпечувані майном самоврядувань і державними білетами у великих копюрах. Попит на місцеві гроші був значний, тимбільше, що населення довірчиво ставилося до своїх громадських установ і охоче ці гроші приймало.

Докладні записи не збереглися, на яку загальну суму тих грошей випущено в обіг, але можна гадати, що на досить поважну суму. З часом ці гроші стратили свою вартість, відогравши певну ролю в господарсько торговельному обороті, і тепер навіть з трудом можна вишукати ті гроші місцевого друку.

Гроші ці не скрізь носили одну й ту саму назву, їх іменували „розмінними білетами“, „розмінними знаками“, „чеками“, „бонами“ і т. п. Накінець, друкування грошей малощо не зробилося підприємством тієї, чи іншої більш сильної і впливової орґанізації, наприклад подибуємо „розмінні марки,“ „касові посвідки“, „кооперативні росписки“, тощо.

Зі всіх міст Волині найбільш гарно презентується КРЕМЯНЕЦЬ своїми „розмінними білетами“, але не мистецькістю їх, добрим друкарським виконанням, чи своїм обарвленням, лише вживанням побіч гербу міста ще й державного українського тризуба, чого ми не бачимо на подібних розмінних знаках, або білєтах інших міст Волині, не виключаючи волинської столиці — Житоміра.

Друкування грошей у м. Кремянці спонукали згадані нами причини, тому на цьому місці не будемо їх повторювати. Це було на весні 1919 року. Повітове Земство при участи Міської Управи вирішило пустити в обіг розмінні білєти. У тій цілі в першу чергу доручено п. Фортунатові Шубяковському, мировому судді, місцевому аматорові-ґрафікові, нарисувати проєкт кремянецьких розмінних білєтів. Проєкт грошей виконав він надзвичайно артистично, а в основу їх поклав український рослинний орнамент, взятий зі слуцьких поясів. Проєкт цей разом з відповідним докладом від Земства доручив член Управи Вітенко п. Міністрові Фінансів Мартосові. Одначе доля не судила випустити розмінні білєти за проєктом п. Шубяковського. Дозвіл дано на друкування грошей на словах, але доклад і по нині спочиває в міністерських архівах У. Н. Р., якщо він не загинув підчас всяких переїздів. І коли ми маємо неартистично виконані кремянецькі розмінні білети, то якраз з тієї причини, що проєкту грошей, зложеного п. Шубяковським, Міністерство не повернуло, а другого примірника їх Земство не мало.

Розмінні білєти були випущені вартістю в 1, 3. 5 і 10 карбованців. Розмір їх для 3 і 5 карб. 138×76 мм. а для 10 карб. 140×78 мм. Обарвлення тла грошей взято за взором російських грошей тоїж вартости: в 1 карб. жовтавого кольору, в 3 карб. зелені, в 5 карб. сині і в 10 карб. рожеві.

Лицева сторона білєтів зображує посередині, вгорі, поділяючи рамку на половину, герб міста Кремянця, а з правого боку стоїть мініятурна розміром печатка з українським державним гербом і написом навколо: „Крем. Зем. Міст.“ На кожному розмінному білєті зазначена серія, вартість, рік випуску, а також напис: „Кремінецький розмінний білет 1919 року“. — „Всі розмінні білєти Кремінецьких самоврядувань ціл-

ком забезпечуються всім майном Кремінецького Земства і міста Кремінця". Далі йдуть підписи: Голови Земської Управи, Міського Голови та книговодця. Навколо рамка і з трьох сторін напис: „Фальшування карається законом".

Друга, або відворотна сторона розмінних білетів має тло слоїв розрізаного на половині дерева. Тут помічаємо три літери: — К. З. М., а в рамці такий напис:" За весь час обороту Кремінецьких розмінних білетів Кремінецька Народня Управа і Кремінецька Міська Управа виплачують за кожних СТО карбованців розмінними білетами СТО карбованців державними кредітовими білетами". Поза рамкою навколо з чотирьох сторін напис „Фальшування карається законом".

Перший випуск грошей вийшов за власноручними підписами. На 10 та 5 крб. Голови Земської Управи Б. Козубського, Міського Голови Цайтца та книговодця Титаренка і на 1 і 3 крб. за підписами: Члена Управи О. Вітенка, Міського Голови Цайтца та книговодця Коцюби. Наступний випуск грошей не мав вже власноручних підписів, а відтиски кавчукових печаток з автографами, що спричинилося до фальшування розмінних білетів.

Це є поверхо ний опис кремянецьких розмінних білетів, з зазначенням головніших, характерних рис. Щодо паперу, то папір вживано білий, гладкий, без водних знаків. Друкувалися ті гроші в друкарні братів Юзефових у м. Кремянці. До найбільш рідких нині кремянецьких розмінних білетів належать 1 крб. і 3 крб.

Притому слід згадати, що Міська Управа проектувала в 1919 році окремо випустити розмінні білети міста на 3 і 5 крб., розміром 100 × 62 мм., 5 крб. мали друкуватися на жовтому картонковому папері, а 3 крб. на такомуж блакитному. Ніяких особливостей цей проєкт розмінних білетів не мав. Одначе цей проєкт так і залишився проектом, бо, як було згадано, випущено в Кремянці спільні розмінні білети.

Волинські гроші: В горі 10 гривень, випущених Луцькою Міською Управою, нижче 50 руб., випущених Житомірським Народнім Банком. (Із збірок Музею Н. Т. Ш.)

Волинські гроші: 75 руб. і 100 руб., випущених Житомірським Народнім Банком. (Із збірок Музею Н. Т. Ш.)

Певну цікавість представляють випущені для внутрішнього вжитку розмінні марки Кремянецького громадянського зібрання (по російськи назва його була така „Кременецкое гражданское собраніе"). Розмінні марки були друковані на картонковому папері на 10 і 25 крб. Розмір їх 57 × 116 мм., 10 крб. рожеві і 25 крб. сиві. На кожній був підпис „Старшій Распорядитель Симоновичъ", а напис друковано в українській мові такого змісту: „Розмінна марка двадцять пять карбов. 25. Двадцять пять карбов. Кремінецького Громадянського Зібрання". Навколо рамка, а на кожному кутикові ще зазначена цифра 25. На кожній з них є відтиск печатки клюбу і окремий нумер. Ці марки вживалися членами клюбу при грі в карти і для росплати в буфеті.

Також і Повітове Земство у Кремянці пустило в обіг тимчасові розмінні марки по 1 крб. на зелено-сивому картонковому папері. Розмір марок 113 × 60 мм. з таким написом: „Земський вечір 15 березня 1919 року. Розмінна марка N. 07104. Один карбов. 1. Один карбов. Дійсна до 15 березня (включно). Голова Управи Б. Козубський". Навколо рамка і відтиск печатки Управи. Ці марки вживалися для росплати в буфеті.

Накінець, у м. Кремянці, наслідуючи друкування розмінних білетів за української влади, Міська Управа (Маґістрат) в 1920 році випустила бони вартістю в 1,3 і 5 польських марок. Розмір 123 × 82 мм. Колір бонів: 1 марка-брунатно-оранжевий, 3 марки-зелений і 5 марок-синій. На лицевій стороні в рямці

відображені гербі: з ліва міста і з права орел польський. Напис на лице ій стороні такий: Bon Pięć. 5 MAREK POLSKICH 5 Kto podrabia lub falszuje to bony, podlega odpowiedzialności sądowej. Burmistrz W. Pawłowski Ławnik M. Kondratjew. Ławnik A. Krzemieniecki. На звороті такий напис: „Magistrat m. Krzemieńca przyjmuje odpowiedzialnośc za wymianę niniejszego bonu na marki polskie. Ten bon ważny do dnia 1 marca 1921 roku". Далі йде нумер. Бони літоґрафовані у А. Ґеґедіса у Львові. Особливою художністю не визначаються.

Щож торкається інших міст Волині, то мені пощастило бачити слідуючі гроші.

М. ДУБНО. Міська Управа у 1919 році випустила чеки. Чек на 10 карбованців друковано на блакитно-сірому папері. Розмір 117 × 75 мм. На ньому такий напис: „Дубенська Мійська Управа. Продовольчий відділ. ЧЕК на 10 карб. (Десять карбов.) Предявник цього має отримати з каси Мійської Управи ДЕСЯТЬ КАРБОВАНЦІВ. Мійській голова Кагане. Член Управи (Бухгальтер). Дійсний до 1 січна 1920 р. N. 666. Серія А. На цьому чекові є відтиск печатки, що зображує посередині герб міста, а навколо напис по російськи: „Дубенская Городск я Управа". На звороті ніяких написів нема.

М. РІВНЕ не може похвалитися своєю творчістю у випускові розмінних білетів, може тому, що не було потреби у друкуванню грошей, бо у Рівному деякий час перебував Уряд У. Н. Р. Одначе й тут пущено в обіг Кооперативом дрібних торгівців росписки, що мали заміняти собою гроші. Це квіток на звичайному тонкому папері. Лицева сторона засіяна блакитними зірками, що становить тло, а на ньому такий напис: „Кооперативъ мелкоторговцевъ г. Ровно, Волынск. губ. Расписка N. 2967. Каждый членъ Кооператива имѣетъ выдать по предъявленіи сей расписки деньгами, имѣющими хожденіе въ предѣлахъ Украинской Республики одинъ руб. Предсѣдатель (підпис). Члены Правленія (два підписи). Відтиск печатки. З правого боку напис: „Кооперативъ Мелкоторговцевъ г. Ровно." Розмір 100 × 70 мм. На другому боці жадних написів нема.

М. ЛУЦЬК. Міська Управа в 1919 році випустила в обіг розмінний знак на 20 гривень. Розмір 147 × 86 мм. Друковано розмінні знаки на лубковатому папері з водними жилками. Лицева сторона бита в дві фарби; тло ясно - рожеве й синій напис, а зворотна теж у дві фарби: тло темно - рожеве й чорний напис. На цих грошах вміщено на лицевій стороні герб міста, а під ним малюнок руїни замку Любарта, з таким написом: „Луцька Мійська Управа 1919 року. 20 гривень. Фальшування карається законом", а навколо поміж одною а другою рамкою вміщені написи: „Двадцять гривень". Оборотна сторона має такий напис: „Розмінний знак Луцького мійського самоврядування" — це вгорі. Затим йдуть написи всередині, в рамці з лівого боку: „Згідно постанови Мійської Думи від 11 Березня 1919 р. останній строк дійсности знака 1 січня 1920 року." Посередині відтиск ґумової печатки з таким написом: „Луцька Мійська Управа" з гербом міста. З правого боку, у рамці, такий напис: „Каса Мійської Управи обмінює знаки, коли буде доставлено їх не меньше, як на сто гривень." Підписи. Тов. Мійського голови (підпис). Член Управи (підпис), гласний Думи (підпис). Ч. 3547. Знов напис у долині: „Розмінний знак Луцького Мійського Самоврядування". З обох боків напис „двадцять гривень". Розмінні знаки Луцької Мійської Управи гарно й солідно виконані.

М. ЖИТОМІР. Міська Управа випустила в обіг розмінні білети в 1918 році, в копюрах І, 3 і 5 карб. Розмір для карбованця 116×68 мм., кольор ясно — жовтий, розмір для 3 і 5 карбованців 150×96 мм. Кольор для 3 крб. зелений і 5 карб. синій. Напис на лицевій стороні тих грошей однаковий для всіх, а саме: „1918 року. Розмінний білет міста Житомира. Всі видані до загального розміну білети міста Житомира цілком забезпечені державними кредитовими білетами і 5% короткострочними зобовязаннями Державної Скарбниці схованими в Житомирському Відділі Державного Банку." Підписи: Міський голова А. Пивоцький. Бухгальтер. Корольчук. На кожному знакові зазначена серія й нумер. На звороті такий текст: „За весь час обороту розмінних білетів м. Житомира Житомирський Відділ Державного Банку і всі місцеві кредитові інституції виплачують кожну тисячу карбованців розмінними білетами тисячу карбованців державними кредітовими білетами, рублями, або пятипроцентовими короткострочними зобовязаннями Державної Скарбниці і приймають розмінні білети міста Житомира в ріжних виплатах, в якій би то не було сумі.

По скінченню потреби в розмінних білетах оголошується до загальної відомости населення міста Житомира строк, в який сучасний розмінний білет повинен бути представлений в Житомирський Відділ Державного Банку на одержання пяти карбованців (трьох) державними кредітовими білетами." Цей текст є спільний для грошей у 3 і 5 крб., для одного карбованця бракує тільки одного відступу, починаючи від слова — „По скінченню" і до кінця. Гроші виконано на звичайному, лубковатому папері, літоґрафічним способом, досить артистично. На них тільки вміщено герб міста Житоміра. Крім того на 3 і 5 крб. вибито перфератором цифри „3", „5".

У 1920 році Народній Банк м. Житоміра пустив в обіг розмінні знаки у 250 крб., розміром 135 × 92 мм., уже з написом у російській мові, а саме на лицевій стороні: „Двести пятьдесят рублей. Разменный Билет Народнаго Банка г. Житомира. Все выпущенные в обращеніе разменные билеты сполна обезпечены Государственными кредитными билетами, хранящимися в Житомирьском Отделении Народного Банка. Управляющій (підпис), кассир (підпис). Подделка преследуется законом!" Рік 1920. Гербу міста Житоміра нема, а у вінєтці зазначено дві літери „Н. Б". Напис на звороті такий: Двести пятьдесят рублей. Серея АВ. № 201941. Во все время обращения разменных билетов Житомирское Отделение Народнаго Банка и все местные кредитные учреждения выплачивають за кажду тысячу рублей разміннными билетами — тысячу рублей Государственными кредитными билетами и принимают разменные билеты во всякого рода платежи в любой суме.

По миновании надобности в разменных билетах публикуется во всеобщее сведение населиния г. Житомира срок, в течиние которого настоящий разменный билет должен быть предявлен в Житомирское Отделение Народного Банка для получения двухсот пядесяти рублей Государственными кредитными билетами. Двести пятьдесят рублей." Гроші виконано літоґрафічним способом.

Як бачимо, розмінні білети випущені у 1920 р., при большевиках, щодо тексту незначно відріжняються

від грошей випущених Міською Управою м. Житоміра, полишаючи вже на боці саму мову.

Чи інші міста Волині теж випускали в обіг свої льокальні гроші, мені поки що не вдалося довідатися, та зрештою не можна твердити, чи подані тут відомости, хіба з винятком одного міста Кремянця, являються вичерпуючими. Як на приклад, посилаюся на VIII. том „Архива Руской Революціи," де в досить гарній колекції грошей, що друкувалися на цілій території був. російської імперії, дуже богато бракує взірців до повної збірки грошей, які до речі, я маю в своїх руках, а які не попали в опубліковану збірку.

Ці скромні дані подаю до відома в надії, що повний огляд випущених на Волині грошей вдасться в майбутньому виконати.

При писанні цеі статті користувався я почасти колекцією грошей п. Б. М. Козубського.

Наступ на Кульпарків

Написав: *Василь Горбай*

В ночі алярм. Всі спали в поготівлю, тому не треба й кілька хвиль, а сотня вже стояла на дорозі. Роєві відчислюють своїх людей. Є всі. Надходить командант сотні чет. Гачкевич. Голошення четових і за хвилю »Сотня — ходом — руш!« Зимно трясе нами, кожний пхає голову в ковнір плаща. Машеруємо Сокільниками. По боках дороги чорніють хати. Минаємо хати і сотня прямує вже стрийським гостинцем в напрямі Боднарівка - Львів. За сотнею десь з заду тарахкотить неприємно віз скорострільців. Поволі забуваємо про зимно, розрухались, стає тепліше. Хлопці вже й не думають за теплі хати і зачинають тихо між собою розмовляти. За хвилю чути вже і сміх притишуваний долонями. Жартують хлопці і не думають, що їх чекає.

27.XI. 1918 р. От. Микитка видає накази підчас наступу на Львів між Сокільниками і Зуброю.

Найбільш веселий як завсіди десятник Хіцяк. Такий собі низенький, лице завсіди усміхнене, ходяча радість з життя. Нераз бувало, довгий марш або цілий день в бою, без їди — хлопці фізично помучені, кожний спускає ніс, а Хіцяк якби нічо й не було або жартує або зачинає свою: Лугом іду коня веду... і ціла сотня дається пірвати добрим гумором Хіцяковим. Машерує собі в чвірці переді мною, штуц повісив через шию, руки в кишенях і питає свого сусіда, який час від часу чухається: А чи знаєш ти, коли вош подібна до квочки? Того ми ще не чули і хлопці наставляють уха. — Не знаю — признається по надумі сусід. Но, та то зовсім просте — каже Хіцяк — як сидить на яйцях. Всі регочуться, а Гачкевич мусить упоминати »Тихше«.

Хлопці утихають, лиш по заду туркоче віз скорострільчиків. Підходимо до перших хат Боднарівки, які недавно ми здобували. Онтам за тим чорним великим будинком висік ворожий скоростріл нашу наступаючу розстрільну. Потім здобули Боднарівку ми, девята сотня. Тепер тут держать позиції бережанські частини.

Від сторони Львова блиснуло раз - другий, перед сотнею на гостинці бухнуло полумя — гук і ґраната, експльодуючи, обкидає сотню камінням гостинця. Майже рівночасно летять замерзлі груди з поля на ліво. Там зарився другий ґранат. Зойк ранених, слова команди й сотня прилягає по боках битого шляху в ровах. — Санітарі переносять ранених до хати на право. Коні при возі стають дуба. — Віз дальше не може їхати. І так то через той віз сталося. Ворожий обсерватор чуючи на шосі туркіт воза повідомив батерію, а та післала нам 2 ґранати.

Йдемо дальше але ровом, тихо. — В тім саді остання хата по лівім боці Боднарівки. Там за тими грубими деревами, що чорніють на темнім тлі неба, наші стійки і скоростріл, а там недалеко, як той високий комин цегольні, там ворог. А тут зараз коло дороги коло садку видно в день стрілецьку могилу. В замерзлій землиці викопали стрільці гріб свойому сотенному товаришові. Висипали невеличку могилу, з двох березових гиляк зробили хрест, звязали дротом. На хресті висить дощинка, а напись хемічним олівцем каже, хто положив свою буйну голову за рідний край. На верху хреста сталевий сивий шелом, а в ньому дірка від кулі...

Підходимо до якоїсь більшої хати в саді. Невидно світла, вікна позаслонювані сінниками. Один за другим входимо до хати і розміщуємося в кімнатах на підлозі. Соломи є досить. В хаті кільканацять хлопців з бережанської сотні. — З розмови Гачкевича з командантом береж. сотні довідуємося, що

тут маємо чекати до $1/2$ 4, а потім разом наступаємо на Кульпарків.

Хлопці невиспані зачинають подрімувати в теплій хаті. Інші зачинають розмову з »Бережанцями«, які недавно прибули на фронт. Наші мають перед ким вихвалюватись. Тамті слухають про бої з поотвираними ротами і дивляться на них з респектом: Усусуси, — аристократія Галицької Армії.

Пів до четвертої. Виходимо з темної хати і знову зачинає трясти нами мороз. Поступаючи в напрямі Скнилівок - Кульпарків, розтягаємося в розстрільну один від другого на яких 6-8 кроків. На ліво від нас тягнеться сотня Бережанців, — на небі мерехтять зірки. Поступаємо вперед по зораних твердих грудах. В руках кріси з насадженими багнетами. Поступаємо в перід як найтихше. Кожний глядить вперід в чорносіру безмежність ночі перед собою. Десь далеко на ліво заграв скоростріл і знову тихо стало на цілім відтинку. Як би так удалося підійти ворога!

Та ні! Он там на переді вилітає гадюкою срібна лента — блищить і летить високо — високо, немов хоче долетіти до тих мерехтячих звізд. Не долітає — звізди моргають на себе неначе не хотять нової подруги. Вона зупиняється, пукає срібним сяйвом і вертає до землі. В кількох моментах свого короткого життя обсипає світлом цілу околицю так, що й звізди при тім світлі никнуть, щезають. Впала на землю, топиться в темноті ночі, щераз блиснула ясніше і завмирає. А темрява перед нами здається тепер ще більш чорною.. —

З першим заблиском ракети збентежились хлопці з бережанської сотні. Щойно як крикнув на них вістун Бубела, наслідують нас і лягають.

Однак ворог або запримітив нас, або передчуває небезпеку. З ворожого боку вилітає ще 2 ракети. Ще не впали вони на землю, а тут вже затарахкотів на переді скоростріл і кулі свищуть над головами. — Лягаємо. До ворожого скоростріла прилучуються сотки вистрілів крісових і серед тихої зоряної ночі бе на уха і на розум пекольна симфонія війни, а до тої мельодії неначе бубон в орхестрі блисне і бухне і все заглушить вибух тяжкої міни десь на переді перед нами.

Від правого крила зачинає наша розстрільна стріляти. Тайком вже не підійдемо. — Ворожий скоростріл бе без перерви, але бере за високо, бо кулі свищуть над головою.

Гурра - а - а! Несеться з правого крила — підхоплюємо, Бережанці з нами. Гурра - а - а! Несеться наш боєвий клич і при нім не чути вже ворожого скорострілу. — Вперед! — Біжимо. Ворожі кулі — тільки жж - жж - фіі. Бють вже низче. По яких 50 кроках падемо на землю — лягаю за якимсь деревом. Стріляємо. Кріс коло замка аж горячий. Нараз тягну і не можу витягнути замку. Не йде. Встаю, помагаю собі чоботом і замок отвирається. — Забився від неспаленого в гільзі пороху. Уживаємо муніції з російських фабрик, переробльованої до Манліхерів, кулі якось дуже слабо держаться тонких гільз. На щастя маю в хлібнику пуделко вазеліни — смарую замок, ходить добре. Гурра! несеться знов й розстрільна біжить знову вперед. На небі сіріє. Ворожий скоростріл бе як шалений, кулі свищуть. — Стріляю. Знов: гурра! Біжу в перед. Якийсь шал огортає мене. Гурра! — Коло мене біжить телефоніст Матейко. Де другі і не думаю. Перед нами на переді бе скоростріл. Як кулі перестають свистати, біжимо дальше, потім знова падемо й стріляємо. З 250 набоїв, які я мав, нема вже й половини. Гурра — несеться, добре що на право — а якби так за нами, можнаб загинути й від своїх куль. —

Коби лише скорш дістатися між ті дерева там на переді. Нараз зтихає ворожий скоростріл. Звідтам, де ще передількома хвилями вилітали червоні язички огню — втікає тепер кілька сильветок. Рано, видно вже, тільки густа мрака. —

Влітаю до ворожого окопу. Ту нема нікого, лише 3 ведра з води перевернені, а побіч на насипі копиця порожних гільз. Звідси бив ворожий скоростріл. Плюю зі злости. В Сокільниках бухнуло чотири рази — в горі над нами рівнож чотири вибухи — чотири хмарки білого диму. Шрапнелі... Наша артилерія зачинає бити. За пізно! — ворогові не пошкодить, але нам може наробити шкоди. Може перестануть? Але де там! Бють дальше досить густо. Чути свист шрапнелевих кульок. — Матейко біжить побіч мене. Якась стодола, а там садок і хата. Скорше під дах, може артилерія наша перестане. З боку на право заграв скоростріл. Добігаю до рога хати і на момент каменію: Там на другім розі хати стоїть і ціляє з кріса ворожий вояк. Моментально відскакую за ріг хати. Паде стріл. Матейко, який біг за мною, випускає з руки кріс і з криком »Ратуй мене« паде на землю. Оббігаю хату і бачу, як ворожий стрілець утікає ровом дороги. Стій! — Біжить дальше. Прицілююсь і ворог тихо без зойку паде долів

Вертаю туди, де впав Матейко. Лежить і стогне, побачив мене й знову: Ратуй, ратуй мене! Пробую піднести його — тяжкий — ледви — ледви підношу. Сам не знаю, що робити, — з боку скоростріл лопоче, шрапнелі в горі пукають. Веду Матейка кілька кроків і оба звалюємося на землю. Розпука огортає мене. Нікого не видно. Деж наші? — Добуваю Матейкові бандаж з кишені й питаю, де ранений. Мовчить. Зомлів. З правої руки тече тепла кров. Розпинаю блюзу. На животі по обох боках сино чорняві плями, без крови. Куля ппрейшла через живіт. Помочі — конечно помочі. Слухаю, чи дихає. Жиє. На право тихне скоростріл, а змагаються крісові стріли. Невно наші вже там дійшли. — Біжу туди і дійсно стрічаю стрільця з нашої сотні. Мало що не взяв мене за ворога. Де санітети? Показує рукою на право. Біжу до них і посилаю їх до Матейка — там на право коло того дерева, що чорніє. Батерія наша вже не бе, але ворожі крісові кулі мов джмелі літаюь коло вух. Більше на право і бачу, як кількох наших біжить в сад перед собою. Біжу долиною до саду, згл. парку.

В парку передімною капличка, а там мигнула якась синява сильветка. Ворог певно криється за рогом каплички. Мечу в напрямі каплички ручну ґранату і по вибуху вбігаю за капличку. Не видно нікого, лиш кілька кроків дальше стоять якісь дивні гармати без коліс. Приглядаюся близче: Мінометн! 22 цм! Оба заладовані дулами звернені, туди звідки ми наступали. Коло них на землі в скринках величезні міни. Обертаюся назад до каплички. Двері отворені, хочу подивитися дальше. Входжу до середини — там темно, по середині біліє якийсь камяний хрест. Певно родинний гробовець. Нараз щось ловить мене за ноги; чую: Пане, даруй життя!

З початку думав я, що вже по мені. Дивлюся, клячить переді мною ворожий вояк. — Виходи! — Виходить, хлоп як дуб величезного росту. На лиці скалічений бляшкою моєї ґранати. Бачу, як трясеться,

отже успокоюю його; не бійся, нічого злого тобі не зроблю. — Питаю, де його товариші. Втікли. Питаю, чи вміє обходитися з мінометами. Ні — він від піхоти. Шкода! Можнаб бухнути кілька разів. Веду свого полоненого в напрямі якихсь двірських забудовань, бо бачу там кількох наших стрільців, які відпочивають. Треба перед кимось похвалитися. Тепер утру носа »старій війні«. Великодушно дарую хлопцям 3 повні ворожі наплечники, які я найшов в капличчі і з яких 2 ніс полонений, а один я. — Хлопці випитують полоненого, звідки він.

Лишаю свого полоненого стрільцям, а сам йду до двора, де повинен бути чет. Гачкевич. В одній кімнаті стогнуть тяжко ранені полонені, поперевязувані нашими снітарами. Гачкевич сидить при столі і пише звідомлення. Голошусь і згадую про мінометй і полоненого. — »Но, но! Може ще і з Вас буде добрий вояка« — сміється Гачкевич і йде подивитися на мінометй. Доповняє звідомлення і каже до мене:

— Пошукайте собі якусь підводу і повезете звідомлення до команди полку в Сокільниках. —

Випадково находжу пару ворожих військових коней і сани. Сідаю і їду до Гачкевича. — А чому нема господаря? — питає Гачкевич. Кажу, що то наша добич — коні військові. Гачкевич також вдоволений.

Полонений виносить 4 наплечники, які я задержав ще в каплиці. — Відтак сідає на переді і поганяє, я за ним.

В Сокільниках їдемо через село, а хлопці з інших сотень дивляться, що це таке: полонений поганяє, а я ззаду надуваюся гордощами. Дивіться і завидуйте! На щось такого може собі позволити тільки наша девята Усусусів!

Звідомлення передаю сот. Носковському, який випитує подробиці і каже принести мені дещо зїсти. За пів години вертаю піхотою з двома гарматчиками, які мають оглянути мінометй. Сподіваної помочі здається не буде. — Несу письмо Носковського Гачкевичеві.

Доходимо на край Кульпаркова. Крісовий огонь змагається щораз більше. Певно противник наступає. Підходимо до саду, де наші мінометй. Доступити нам вже годі — кулі раз-враз свищуть. Сотня лежить розстрільною в рові, що тягнеться коло саду. Вечеріє. На землю паде густа мрака. — Наші щадять муніцію, стріляють мало, за це ворог бє зза хат, як би сказився. От там на переді щось горить, певно запалили хату. Передаю Гачкевичеви письмо, беру околіт соломи і лягаю в рові. Передімною з мраки видніють обриси дерев і будов. Противник дістав певно сильне підкріплення зі Львова. Стає щораз більше горячо. Мінометй пропали, шкода. Нас за мало, щоби вдержати здобутий відтинок. Ех, якби так тепер бухнути кілька мін в напрямі ворога! —

Щось перестають вороги стріляти, перед нами на переді чути якийсь крик: »Псякреф не стшеляць! Не стшеляць!« А то що? Тихнуть стріли з нашого боку. — З мраки на переді виходить якась сильветка. З початку майже зливається з мракою, потім стає чим раз більше виразною. Прицілююсь. Не стшеляць! Свуй! — репетує голос надходячого.

— Руки вверх! — кричать стрільці на ліво. — Підносить руки до гори. — Кілька кроків і вже є недалеко коло нас. Старшина. Віддає нікльований багнет і револьвер і представляється: Капітан Н. Н. назвиска вже собі не пригадую. — »Мисьлялем же то насі, помилілем сєн«. — говорить на своє оправдання. — »Нічого — гостям раді« сміється Гачкевич і хлопці. — Вістун Бубела дістає приказ відвести полоненого до Сокільник до комди полку. Знову зачинається стрілянина. — Нам вже не стає муніції. — Відворот! — З жалем лишають хлопці Кульпарків — одну з брам Львова, яку ми нині рано отворили. Тільки що до Львова не було кому увійти. Не використано нашого **наступу**.

І тепер, коли нераз чую або читаю щось про бої під Львовом, завсіди пригадую собі наш бравурний скок на Кульпарків — золотий листок слави девятої сотні Усусусів. —

Ф. Н.

*

* *

Най грізна зима шаліє
І руйнує все живе;
Най холодний вітер віє,
Хуртовиною реве.

Най снігом соді метає,
Най покрие все... Дарма!
Що весною цвисти має —
Не зруйнує це зима.

I курінь 8-ої самбірської бриґади III-го корпусу в Жу

I курінь 8

Із запис

I. 8. Курінь. Перехід через Збруч. Похід на Схід. Перегляд 8. бриґади ґен. Кравсо Бої коло Василькова.

8. ґал. бриґада, що перейшла Збруч 17.VII. 1919., повстала з первісної I. ґрупи (ґрупи „Гофмана“, або ґрупи „Рудки“) 8. самбірської бриґади. Ця ґрупа займала до часу травневої офензиви трицять-кільометровий відтинок від с. Никловичі (на пол. від Судової Вишні) аж до Пісків, недалеко Любіня великого. До половини січня 1919 р. було на тім відтинку кілька сотень, що просто за себе не знали. Щойно тоді, коли на команданта відтинку прийшов сотник Гофман (19.I. 1919), повстав правильний фронт. Він то злучив ті відділи, призначив кожному відтинок, казав їм получитися телефонічно з командою ґрупи і видавав їм постійно відповідні диспозиції. Зі Самбора, з команди 8. бриґади, приходили нові відділи, воєнний матеріял і диспозиції для команданта ґрупи. Чисельний стан ґрупи був ріжний; числила від двох до шістьох курінів (менше більше від 1.500—3.000 людей). Командантом ґрупи був від 19.I. 1919 сот. Гофман, а шефом штабу пор. Трач. Штаб находився цілий час в м. Рудки. З відтинка I. ґрупи роблено два рази більші випади на залізничий шлях Львів-Перемишль, однак оба рази акція не повелася. Фронт ґрупи проломили польські війська рано 15 мая 1919 р., однак ґрупа відступала може ще в найбільшім порядку з трьох інших ґруп 8. самб. бриґади. Розуміється не обійшлося без втрат в людях і воєннім матеріялі. Дорога відвороту ішла правим берегом Дністра аж до Галича; тут ґрупа перейшла на лівий беріг і відступала аж до с. Угринківці (повіт Заліщики).

Звідси по дводневім відпочинку, по чортківськім проломі польського фронту посунулася ґрупа лівим берегом Дністра аж до м. Нижнева. Тут розпочалася кількаднева боротьба, що увінчалася заняттям мостового причілка Нижнів і випертям Поляків на правий беріг Дністра.

По тій побіді розділено 8. самб. бриґаду на дві: на 8 і 11 бриґади, що увійшли в склад III. Гал. Корпусу. Дотеперішного команданта 8 самб. бриґади полковника Кравса іменовано ґенералом і командантом III. Гал. Корпусу, на місце ґенерала Ґембачева. Командантом 8 бриґади став сот. Гофман, а командантом 11 бриґади сот. Шльоссер. Обох іменовано отаманами. В слад 8 бриґади увійшла ціла дотеперішна I. ґрупа. З бувшої 8 самбірської бриґади приділено кількох старшин. Шефом штабу остав дальше пор. Трач. Начальником утвореного тепер оперативного відділу зістав пор. Купчанко. Чисельний стан бриґади побільшився також через бранку здібних до військо-

Жмеринки в листопаді 1919 р. Старшини і стрільці.

ıґади У.Г.А.

рпинця.

Ушиці. Відпочинок. Дальший похід на схід. Заняття Жмеринки. Заняття Козятина. ıїва. Денікінці в Києві.

вої служби. Зпід Нижнева посунулася бриґада аж поза м. Рогатин. Тоді розпочався знову польський наступ на наші позиції і 8 бриґада мусіла з іншими частинами Армії відступати на Схід. Дорога відвороту ішла в напрямі на Бережани, Підгайці, Бучач, Чортків, Товсте, Озеряни, Борщів і Нівра. Тут перейшла 8 бриґада Збруч в дні 17 липня 1919 р.

І. курінь, як задня сторожа 8. бриґади, перейшов Збруч дня 17. VII. 1919. в с. Нівра. Звідси перейшов до с. Адамівка. Тут на ліво від села заняв позиції, бо Поляки, що ішли вслід за курінем, стали його острілювати скорострілами і артилерією. Курінь обсадив фронт цілої бриґади (около 7 км) і на тих позиціях перебув до вечера 18. VII. За той час всі інші відділи бриґади відійшли під Камянець. Вечером того дня відійшов курінь через села Фридрівці і Кадиївці до с. Янчинці, де прибув рано 19. VII. і де застав вже свій обоз. Тут відпочав до 20. VII. О год. 4. попол. того дня машерує курінь через Камянець до с. Вихватнівці.

Команду куріня від пор. Струця переймає знова пор. Тарнавський. На ніч остає курінь перед м. Китайгородом. До Вихватнівців прибуває курінь 21. VII. перед пол. Тут застає вже цілу бриґаду. До куріня приходить чет. Стефанків. 22. VII. машерує курінь до села Привороття, а дня 23. VII. до села Івашківці, де відпочиває до 26. VII. включно. 27. VII відходить курінь з цілою бриґадою до м. Нова-Ушиця, де відбувається перегляд бриґади командантом III. гал. корпусу, ґенер. Кравсом. Курінь закватировується на передмістю Нової-Ушиці і тут відпочиває до 31. VII. включно. (30. VII. вислав курінь 1. сотню і двох старшин з інших сотень — чет. Стефанкова і пор. Микитюка до пильнування збірки збіжа з панських піль, щоб проживити курінь).

1. VIII. відходить курінь через села Заміхів, Конищів і Михайлівці до с. Супівки, де перебуває до 5. VIII. включно. (Команда бриґади находиться в тім часі в Сниткові).

6. VIII. відходить курінь до м. Бару. 7. VIII. закватировується курінь в місті, як рівнож і команда бриґади. Тут чути стріли зпід Жмеринки.

8. VIII. Похід до с. Стодулці, що лежить на зал. шляху Проскурів-Жмеринка. Вечером відходить курінь під Жмеринку.

9. VIII. Боєвий марш на стацію Жмеринка. Большевики без стрілу опустили стацію і місто. І. курінь

перший з цілої 8. бриґади прибув на стацію о год. 9^{15} перед пол. По кількагодиннім відпочинку відійшов до с. Тартаки, де й переночував.

10. VIII. відійшов через Жмеринку до м. Браїлова де перебув до 12. серпня включно.

13. VIII. відходить курінь до с. Могилівки і тут перебуває також через слідуючий день.

15. VIII. рано відходить курінь підчас дощу через Винницю до с. Малі-Винницькі Хутори.

16. VIII. відходить до м. Стрижавка (8 км. на півн. від Винниці).

17. VIII. Боєвий марш на Калинівку. Тут курінь приходить о год. 12^{15} і відпочиває на поли до год. 4. попол. а відтак відходить за Калинівку і ночує коло стації Голівці.

18. VIII. курінь без жадних боїв займає стацію Голендри і продовжує похід під м. Козятин, де 3 км. від міста ночує під голим небом на дощі.

19. VIII. о год. 6 рано входить курінь на стацію і до міста, де прибувають також і інші частини бриґади. Фронт обсадила 2 бриґада III. Г. К. В Козятині перебуває курінь до 23. VIII. включно. Тут перебуває також кмда 8 бриґади і III. Г. К.

23. VIII. о год. 4 р. відходить курінь на стацію і чекає на ваґонування цілий день. Вечером, о год. 9 відїзджає разом з II/8 кур. бриґ. шпиталем і саперами і їде цілу ніч з великими перестанками.

24. VIII. о год. 6 р. виваґоновується курінь на стації Попельня і звідси відходить в сторону м. Хвастова. Перед ст. Кожанка всідає на потяг з транспортом бриґадної артилерії і їде на ст. Хвастів. Курінний обоз їде дорогою. На стації курінь висідає і відходить до с. Велика Снетинка. Тут ночує.

25. VIII. о год. 11. пер. пол. відходить через ст. Мотовилівка до с. Плісецьке, куди прибуває о год. 6 веч. Звідси висилає курінь стежу до с. Велика і Мала-Кожухівка, яка ствердила, що там большевиків нема.

В с. Плісецьке остає курінь до 26. VIII. год. 2 поп. По обіді відходить до села Кожухівка-мала і займає позиції. Коло год. 5^{60} поп. показується большевицька кавалєрія на краю великого ліса, всилі около 350 їздців. Однак під огнем скорострілів повстає серед них переполох і вони втікають. Над вечір підсувається ворожа стежа всилі около 10 людей і обстрілює район 2/I сотні. Большевицька артилерія (I батерія) обстрілює досить сильно с. Кожухівка-мала, і велика. Бриґадна артилерія відповідає. Зрештою ніч минає спокійно.

27. VIII. курінь на давних позиціях. Через цілий день артил. огонь з обох боків. Ніч минає спокійно.

28. VIII. до год. 4 попол. курінь на своїх позиціях. Через цілий день артил. перестрілка. Над вечір наступає ворог на ліве крило (с. Скиток) на 7/II сотню. Під перевагою, сотня відступає на рівну лінію зі с. Дранівка (тут була кмда I. куріня) так, що I. курінь мусів відступити в село, не маючи обезпечення з ліва. Вечером скріпляє позицію I. куріня один курінь з 5 бриґади (сотника Чайки) і II/8 кур. (сотки Станіміра). I/8 кур. стягається до с. Дранівка, де і закватировується. Ніч минає спокійно.

29. VIII. о год 8 р. подався курінь після диспозиції бриґади (оп. Ч. 210/I) на будку перед ст. Васильків і тут оставав до год. 4 попол. 2/I сотня вже о год. 2 поп. подалася за ст. Васильків на шосу, що провадить до м. Василькова і обсадила її тому, що праве крило відступило і лишило місто Васильків. Однак під натиском нашого лівого крила ворог відступив і опустив Васильків. О год. 4 попол. подався курінь до с. Глеваха, куди прибув о год. 10 веч.

Коли ще курінь находився на будці, приїхав головний отаман Петлюра. Опісля він відїхав на ст. Васильків, а звідси дальше під Київ.

30. VIII. о год. 10 переходить курінь до с. Вєти, куди прибуває на 2 год. попол. Тут ночує. Інші частини 8 бриґади входять о год. 4 попол. до Київа.

31. VIII. о год. 5 р. виходить курінь зі села Вєти і удається до Київа. Перед місто приходить о год. 9 перед пол. і тут чекає аж до год. 1^{20} попол. Звідси машерує через головні вулиці міста в сторону моста на Дніпрі, витаний оваційно населенням.
Однак курінь не дійшов до цілі, бо дорогу замкнули Денікінці, що того дня о год. 11 пер. пол. перейшли через міст на Дніпрі і ввійшли до міста. Курінь остав перед арсеналом і виставив сторожу, щоб не впускати Денікінців. Однак товпа Москалів, не зважаючи на упімнення зі сторони пор. Вербицького, впровадила денікінського ґенерала Штессельберґа з його окруженням до думи. Хоча й був приказ стріляти, якщо Денікінці хотілиб ввійти в район занятий I. курінем — не можна було стріляти, бо вела їх товпа цивільного населення. Курінь подався і собі до думи, бо там коло арсеналу не було що робити. В думі був вже ґен. Кравс. Тут цивільне населення розділилося на два табори: Москалів і Українців. Перші хотіли вивісити на думі свій прапор, а другі не давали. По довгім часі, щоб втихомирити чорносотенців, казав ґен. Кравс вивісити і їх прапор. Однак зявилися козаки і прапор скинули. Денікінський ґенерал вже був відїхав, а лишилось тільки кількох їхніх старшин. Коли побачили, що їх прапор скинули, відїхали, однак оден з них ще вистрілив кілька разів з револьвера в сторону I куріня. Курінь зразу змішався, однак зараз став стріляти за утікаючим старшиною. Через це повстала велика паніка між цивільним населенням, що не знало, в котру сторону втікати. В тій хвилині зачало жидівське населення обстрілювати з вікон скорострілами наші частини, що були коло думи. Курінь (40 людей з чет. Ольховим), не бачучи нікого на вулиці і сподіючися окруження з боку Денікінців, подався на Василівський тракт, де за залізн. дорогою виставив сторожу. О год. 10^{35} вечером відійшов курінь за Київ, де й заночував.

Далі буде.

Тихі герої

В десятьліття перериву збройної боротьби українського народу за свою самостійність подаю до загального відома імена і портрети героїв-мучеників цього народу, вшановуючи таким чином їх світлу память.

Ю. М.

Віра Бабенко

Чудового раннього ранку, весною, коли так ясно сонечко світить і в повітрі повно всяких пахощів, на подвірю господаря Бабенка розлягся страшенний крик: Мамо! мамо!..

На той крик вибігла з хати господиня, а з стайні вийшов господар. Вони побачили, як їх маленька доня Вірця тікала з подвіря до хати і кричала, а за нею гналась гуска.

Обоє розсміялися й почали свою доню заспокоювати. Вона-ж хотіла лише попестити мале гусенятко, та гуска не дала.

Вірця любила всякі тварини, птахи, рослини і все їх пестила, цілувала і коло них ходила.

Любила вона цілими годинами сидіти серед квітів, що росли у садку біля хати, під вікном; на сіножаті, що за садком так гарно розляглася. Цілими купами рвала квіти і зносила їх до хати, де плела віночки, а потім ними всіх обдаровувала. Найліпші зоставалися мамці й татусеві, хоч не забувала вона й сусіднього хлопця Василька, товариша своїх іграшок, з яким бавилася що-дня.

Повстанка Віра Бабенко
з Веселих Тернів на Катеринославщині.

Повстанка М.

Любила вона цілими годинами талапатися з Васильком у потічку, що протікав за садком, копати в мокрому піску кринички й дивитися, як в них набиралася вода. Вечером питалася мамці: „Звідки, мамцю, береться вода в криничці, як її викопати?“

Передтим, як лягали спати, любила слухати маминих казок і пісень.

Оттак у заможнього господаря Івана Бабенка в селі Веселих Тернах, криворізького повіту на Катеринославщині, росла дівчина Вірця.

Коли Вірці минуло 8 літ, мала вона ходити до сільської школи, разом з своїм товаришем Васильком. В школі Вірця всім цікавилася і завше учителеві докучала своїми запитаннями: „Чи правда, що зірки на н՚бі, то є Божії очі?. І чого їх так багато? — Чому птахи літають, а люди не можуть?“.

Що-дня Вірця про щось питалась в учителя, а як навчилася читати, то завше брала в школі читати книжки і прочитувала їх по кілька разів.

Так пройшло кілька літ, Вірця скінчила школу, стала чорноокою дівчиною, невеличкого зросту та мала вже 17 літ, а товариш її дитячих іграшок Василько, став бравим, струнким хлопцем, і стала чорніти верхня губа. За цей час вони багато прочитали книжок і все мріяли, як би їм дістатися до ґімназії.

Хоч батьки їх були заможними господарями, але не настільки, щоб їх утримувати в місті, де лише й були ґімназії.

З вибухом революції в 1917 році скрізь по Україні пішов великий рух у ріжних напрямках в інтересі села. Одно з чільніших місць в цих інтересах займала справа сільської просвіти. Селяни здебільшого бажали мати в себе ґімназію, не рахуючися з своїми матеріяльними засобами й трудношами, звязаними

з переведенням цього в життя. Управи земських самоврядувань завалені були ухвалами селян, про відкриття у них ґімназій, на що сільські громади асиґновували дуже малі гроші, просячи, аби решту доложили земельні збори.

Земства мали чимало клопоту з такими селами, бо доводилося витолковувати представникам тих сіл, нереальність їх бажань, вияснити, що мусять вони рахуватися з шкільною сіткою виробленою Управою й земським бюджетом.

Село Веселі-Терни найшлося в щасливіших умовах і вже на початку революції спромоглося відкрити в себе мішану ґімназію, давши на це з свого боку площу, будинки й грошеву допомогу.

Ясна річ, що одними з перших, що записалися в ту ґімназію, були — Віра й Василько. Учнів в ґімназії було повно й життя її йшло повним ходом, відкликаючися також і на кождоденні інтереси краю, що їх висувала революційна доба того часу. Мирне й будуюче життя на Україні почала каламутити своїми демаґоґічними гаслами комуністична пройдисвітня.

В той час комуністи захопили владу на Московщині й міцно засівши там, старалися свій вплив розповсюдити і на ті краї бувшої Росії, що їх не визнавали. Незабаром московський комунізм, слідком за аґітацією, напустив на Україну свої озброєні відділи, а потім і військо, і з того часу Україна на довго стала тереном війни.

Майже всі учителі Весело-тернівської ґімназії та її старші учні взялися за зброю й стали на захист Рідного Краю.

Всі вони вступили до українського війська й утворили першу залогу бронепотягу „Україна“, котрий добре дався в знаки ворогові і набув великої слави.

Повстанка Віра.

На цій панцирці був і Василько.

В 1921 році на вулицях м. Тарнова, де перебував Уряд У. Н. Р., примушений переважаючими ворожими силами опустити рідний край, появилась чорнява дівчина, в кожушку і в темнозеленій хустці з кошиком у руці.

То була Віра Бабенко, висланниця повстанчої орґанізації на Катеринославщині, або, як мала називатися, Січеславщини. Вона була тоді ґімназісткою 7 кляси.

З розмови із нею виявилося, що, коли війська У. Н. Р. в 1918 році залишили Катеринославщину і вже не мали спроможности туди вернутись, то там заснувалася повстанча орґанізація, під проводом лікаря д-ра Галієва (серб.). До тої орґанізації вступила і Віра, принявши на себе ролю розвідчиці.

З 1919 і по 1921 рік орґанізація нераз посилала від себе післанців до Уряду У. Н. Р. для звязку, але ні один з них назад уже не вертав. В 1921 році Віра сама виявила охоту піти як звязкова. Почуваючи себе обовязаною послужити Рідному Краю та своїй орґанізації, вона радо взялася за це небезпечне діло. Далі свого села вона зроду не бувала, а потягу й на очі не бачила, а тут прийшлося пройти біля 1000 кільометрів.

Розмовляючи з нею й дивлячися на неї, я просто дивувався, скільки в тої дівчини відваги, сміливости, саможертви. І все те так просто робилось, ніби то вона прийшла з сусідного села, яких 3—5 кільометрів, в гостину до знайомих, а не такий далекий край, та ще в найнесприятливіших умовах, які тільки можна собі уявити, коли на Україні навіть дома небезпечно було сидіти, а не кажу — поїхати в якусь дальшу дорогу.

Коли по всій Україні вешталиcь озброєні банди гультаїв і ріжних злочинців, коли кожне місцеве „ЧЕКА“, що захотіло, то собі робило, коли войовничий і побідний московсько-жидівський комунізм не знав міри свойому нахабству і виловлював всіх хоч трохи для себе підозрілих людей, а то й просто інакше думаючих і їх розстрілював „пад стєнку“, в цей час дівчина іде в незнайому далеку дорогу й несе з собою папери від своєї орґанізації, з якими, як би її зловили, то не зналиб, яких мук для неї придумати.

Серед еміґрантів з Вел. України в Тарнові знайшовся один с-д. Феденко, що був учителем у Весело-тернівській ґімназії і пізнав її. Пробула біля тижня Бабенківна в Тарнові, коли я її змалював, та одержавши папери від Уряду У.Н.Р., вирушила назад до дому. За два місяці одержали тут відомости, що вона щасливо повернула назад, а ще за місяць отримали вістку, що якийсь зрадник з своїх видав всю повстанчу орґанізацію, і що приблизно 60 людей зловлено і розстріляно разом з їх головою д-ром Галієвим.

Бабенківну арештували і мучили комуністи страшним способом, бо знали, що вона виконувала ролю розвідчиці, ходила до Уряду У. Н. Р. і думали, що вона знає, хто бере участь в орґанізації та хотіли від неї довідатися назвиська.

Знущалися над нею, як над дівчиною в страшний спосіб: витинали на шкірі паси і здирали з живої; забивали під ніхті цвяхи, голки; ломали і відрізували пальці на руках і ногах; видовбали їй очі.

Видумували всякі муки, а вона — ні слова не сказала. Нарешті замучивши селянську дитину і не довідавшися від неї нічого — відрубали їй голову.

Честь і слава тобі дівчино-мученице за Україну!

Юр. Магалевський

Повстанка М.

М. родилась в Київі 1899 року 18 червня, дочка полковника. По скінченню ґімназії Дучинської училась протягом 2 літ в київському клінічному інституті, після чого була сестрою жалібницею в 36-му запасовому шпиталі.

В 1919 році була сестрою-жалібницею 24 запасового шпиталя д-ра Шміґельського. В 1920 році була якийсь час в Юнацькій Школі, а потім пішла в запілля ворога до отамана Шепеля, де і згинула.

Повстанка Віра

Весь час визвольної боротьби українського народу працювала при уряді У. Н. Р., виконуючи секретні доручення.

Декілька разів переходила фронти боротьби, переносячи листи і гроші, нераз виконуючи і приватні доручення. В один з таких переходів згинула з рук завойовників України.

Стрілецька вандрівка 1 січня 1920 р.

Написав: Микола Андрусяк

Кінець 1919 р. застав 8 полк IV-ої золочівської бриґади в бараках цукроварні в с. Щедровій біля Летичева. Сюди прибув він з кінцем жовтня, щоби доповнитися подільськими новобранцями. В хвилі договору Укр. Галицької Армії з Денікіном, цей полк складався майже з самих хорих. Тяжко хорі лежали в такій кімнаті, де вже від самих трупів можна було згинути. Всі лежали на соломі, повній вошей так, що коли у мене минулася горячка, я злякався, коли побачив, який їхній рій загніздився у моїм кожусі. Не було іншої ради, як тільки попрощатися з кожухом, подарованим мені сотником Івановом.

Я вже був яких три дні після горячки, коли 1 січня 1920 р. прийшов до бараків полковий адютант пор. Прихітко й питав стрільців, хто бажає відійти в напрямі Одеси, бо до Летичева зближаються Поляки. Я спитав, чи можу числити на їзду возом, колиж дістав притакуючу відповідь, я рішився вандрувати. Дня 2 січня рушив транспорт пів хорих стрільців в дорогу. Транспорт провадили пор. Прихітко та пор. Горбачевський, командант полку сот. Метельський їхав хорий на возі, а сот. Іванів тяжко хорий залишився на ласці судьби в Щедровій.

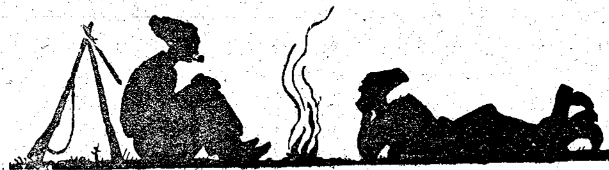
Дещо дужчі стрільці йшли за возами; я сам, коли почув, що замерзну на возі, рішився йти. Першого дня маршу відстав я далеко за транспортом, в очах мені від снігу темніло; щойно другого дня долучив до своїх. Наш транспорт посувався через Вовковинці, Бар, попри Маньківці та Станиславчик. Подекуди стрічали ми наших стрільців, що вандрували гуртками на Захід, домів. Із здивуванням гляділи вони на нас, а ми на них.

На святий вечір (6. І.) прибули ми до м. Мурахви. Тут відпочили ми першого дня Різдва; людність відносилася до Галичан з великою зичливістю. На другий день свят рушили ми далі в напрямі на Томашпіль, Комаргород, Вапнярку.

В Комаргороді мали ми теж відпочинок один день (13. І.). Тут перебуваючи в хаті одної вдовиці я зачув, як її малі діти вчилися залюбки з українського букваря; старіж, що ходили колись до російської школи, у вільній хвилині зверталися до малих школяриків з проханням, щоб вони показали їм дещо з рідної грамоти. Цей факт свідчить про велике заінтересування тамошніх Українців своєю рідною школою; довголітня чужа школа научила їх шанувати своє рідне слово.

У Вапнярці була ще денікінська поліція. Коли крамар не хотів від мене брати української „лопатки“ (50 карб.), тоді Денікінець приступив та вилаяв крамаря. Більше я не мав стичности з Денікінцями. На Щедрий вечір (18 І.) прибули ми до с. Вернівки. Тут син вдови, у якої довелося мені кватирувати, повернув домів з війська після договору У. Г. Армії з Денікіном. З того договору він був невдоволений і дивувався, чому Галицька Армія не забирає в свої ряди Подолян; вони всі радо пішлиби разом з Галичанами проти всяких наїздників України.

Після однодневого відпочинку в Верхівці прибули ми 20 січня до м. Ободівки, недалеко Бершаді. Тут ми остановилися на довший час й тут застала нас злука Галицької Армії з Червоною. У місточку була величава палата польського ґрафа Собєнського, в забудованнях якої помістилися наші стрільці, сформовані після виздоровлення в самостійний курінь.

Освітна справа в українських таборах для інтернованих в Дайч-Ґаблю

Уривок зі споминів. — Написав: *Д-р Степан Годований*

Культурно-освітна праця в таборі інтернованих українських військових частин в Дайч-Ґаблю була многобічна та інтензивна. Вона проявлялася передусім у формі курсів. Починаючи курсами для неграмотних, через курси вищої освіти (людовий університет), дальше ріжні фахові курси: як почтово-телеґрафічний, санітарний, рахункових підстаршин, аж до старшинської школи і курсу правників, були заступлені всі роди шкільництва.

Курси ті влаштовувано власними силами. Серед членів бриґади, особливо старшин було багато учителів народних і середних шкіл, які перебуваючи в таборі поставили свої сили, час і здібности на службу поширенню знання серед товаришів зброї.

Справі просвіти в наших військових таборах слід присвятити більше уваги. Абсольвенти цих курсів пішли між народ і працюють тепер на ріжних місцях. Я хочу розказати те, що задержалося в моїй памяти про два такі таборові курси.

В першу чергу варто згадати про перший матуральний курс в таборі. Діло в тім, що серед тих кількатисяч стрільців і кількасот старшин і підстаршин, які перебували в таборі, було чимало таких, яким війна не дала докінчити їх ґімназійних студій. Вони просто з шкільної лавки пішли на фронт. Опинившися в таборі для інтернованих і побачивши, що надії на поворот на Україну до активного військового життя немає, вони рішили використати час примусового побуту в таборі, щоби закінчити свою ґімназійну науку.

Десь під кінець серпня 1919 р. зорґанізовано в таборі матуральний курс. Фактично був це скорочений курс 8-ої кляси, по якім мав відбутися іспит зрілости. До зреалізування цеї думки причинився проф. Михайло Демчук, який в тім часі приїхав до табору в Дайч-Ґаблю. Він вишукав серед старшин учителів і вистарався про дозвіл на влаштування такого курсу в Команді Бриґади (полк. Варивода) і в укр. міністерстві шкільництва (Д-р А. Артемович), яке тоді перебувало на еміґрації в Відні. Після полагодження цих формальностей проголошено в деннім приказі бриґади, що охочі можуть вписуватися на курс. Вписи переводжено службовою дорогою то є: кандидати голосилися в своїх сотенних командантів, а ті подавали через сотенні канцелярії списки кандидатів до канцелярії Команди бриґади. Приймали лиш тих, які мали укінчену 7 клясу ґімназії. Дехто мав свідоцтва зі собою, декому прислали посвідки укінчення даної кляси з Галичини, декого знали професори особисто, а дехто представив свідків, які потверджували, що він був у 7-ій клясі, та таких було мало. Треба сказати, що цей курс був менше популярний, якби можна було сподіватися. А то тому, що всежтаки час від часу ширилися поголоски, що антанта перевезе цілу бриґаду через Румунію на Україну.

Ці поголоски і сплетні хвилювали „таборитів". Не одному молоденькому старшині ввиджувалися геройські подвиги на Україні і тим можна пояснити обставину, що на курс вписалося всього 36 слухачів. Всі були галичани, і то переважно бувші ученики самбірської і перемиської ґімназії. Щодо степенів військових, то були це переважно стрільці (однорічні), підстаршини і кілька старшин нижчих степенів. Деякі зі слухачів були вже навіть від вересня до листопада 1918 р. позаписувані в ґімназіях, отже їм вже не багато бракувало до закінчення.

Управу курсів обняв, як згадано, проф. Михайло Демчук. Він був одинокий цивільний. Решта професорів були старшини і вони всі одержали від бриґади на час тревання курсу відпустку. Управитель курсів був господарем кляси і провадив цілу канцелярію. Він вчив також математики, фізики і фільософічної пропедевтики.

Варто згадати імена цих старшин професорів, які не жалували труду і викладали безплатно.

Були це:

Отаман Маціевич, учив греки; сотник Віктор Петрикевич, вчив українського; поручник Новосельський, вчив латини; хорунжий Яцишин — нім. мови; підхор. Маркіян Терлецький, історії і ґеоґрафії, а полевий духовник бриґади о. сотн. Лев Вань — релігії.

Окремий дерев'яний барак, а в нім саля, до якої в часі слоти вода через стелю текла, поломані лавки, розхитаний стіл — замісць катедри — отсе наша таборова ґімназія!

Навчання провадилося так, що професори викладали з підручників, уживаних в бувших австрійських ґімназіях клясичного типу. Тому що слухачі не могли роздобути потрібних підручників, як також з огляду на сконденזованість скорочених викладів, записували виклади до нотаток і відтак виучували записане. Щодня була наука від 8 до 1 год. після полудня з малими 10 мінутовими перервами.

Виклади греки, латини, німецького та українського обмежувалися коротким переглядом історії літератури згаданих предметів. Короткі але ясні характеристики вибраних партій з історії літератури України давав проф, Віктор Петрикевич. Гарні були виклади історії грецької літератури проф. Маціевича, та історії рамської літератури проф. Новосельського. Учителі тільки викладали, питати з дня на день не було часу. Тільки проф. Мих. Демчук перепитував щодня кількох з математики і фізики при таблиці.

Незвичайно цікаво викладав історію України проф. М. Терлецький.

Проф. Яцишин, родом з Буковини, викладав новішу добу з історії німецької літератури, по німецьки. Показалося згодом, що слухачі не всилі були точно записувати його німецьких викладів. Щоби вийти з того положення, він писав свої виклади на аркушах через кальку, з нім. „Bogen", і роздавав їх поодиноким слухачам. Від того відтак називали його слухачі між собою проф. Боґен. Це був одинокий професор, що мав серед слухачів свій псевдонім. Зрештою панувала між професорами а слухачами повна гармонія.

Релігії учив полевий духовник бригади о. Лев Вань. Як військові ми відносилися до своїх учителів чемно, але всетаки багато свобідніше, ніж умундуровані ґімназісти Це було причиною задиркуватих дискусій з нашим о. катехитом на тему, як поладити заповідь Божу „Не вбивай!“ з ріжними воєнними звірствами.

Хоч ця справа осталася невирішеною, то ці дискусії були для нас правдивою душевною насолодою. Щодня після полудня можна було бачити, як з табору „шнурували“ слухачі один за другим в недалекі смерекові ліски і там, уживаючи переповненого живицею воздуху, виучували виклади на память. В розмовах підчас перерв нижчі військовими степенями слухачі зверталися до професорів через „пане проф сор“, а вищі степенем слухачі уживали супроти професорів нищих степенем військової титулятури. І в одних і других пробивалася тенденція приблизитися становищем до професорів. Це зрештою випливало з нашого подвійного становища: військових і учеників. При кінці курсу переводив кожний професор сам клясифікацію 8-ої кляси. Вона випала добре. Військові ученики були всі пильні, не опускали годин так, що директор Демчук не мав з того приводу ніяких клопотів. Після клясифікації з 8-ої кляси писали ми матуральні задачі: українську і математичну. З української мови могли ми вибирати. Було дві теми: 1) Границі України і їх невигоди; 2) Творчість Івана Франка. Задача тревала 4 години. Я вибрав першу тему, багато писало про Франка. Як вже були задачі оцінені, наступив іспит зрілости. Головою був проф. Демчук, уповажнений до цього тодішним міністром просвіти З. У. Н. Р. Д-ром А. Артемовичем. Здавало по 4-ох перед і після полудня. Питали поодинокі професори, другі професори прислухувалися як свідки Питання були з того матеріялу, який професори встигли за цей короткий час виложити.

Якщо котрий зі слухачів дістав добру ноту в 8-ій клясі з латини і греки, то міг вибирати.

Абітурієнти відповідали свобідно, не слідно було якоїнебудь треми. Не було причини слухачам тремтіти, бо всетаки воєнне ремесло ми уважали першим. Матуру зложили всі, які приступили. Кількох, з початку записаних, підчас курсу виступило. Клясифікація була як у був. астр. ґімназіях: з відзначенням, одноголосно, більшістю. Недостаточних вислідів не було. З відзначенням здав тоді тільки один слухач, а то Тадей Паславський.

З учасників того І-го матурального курсу пригадую таких:

1) Михайло Галабурда, потім скінчив агрономію в Празі.
2) Степан Біян, д-р права, пражського університ.
3) Степан Куропась, потім агроном, тепер в Чікаго.
4) Волод. Галевич (?), агроном.
5) Ілько Калічак, ґімн. проф. в Ч. С. Р.
6) Ґрабовський, 7) Косинський — оба правники.
8) Тадей Паславський, агроном.
9) Волод. Деревляний, правник.
10) Степан Савка, правник.
11) Яцковський „ 12) Плескач.

Решти імен та назвищ не пригадую, хоч обличча деяких ще не зовсім затерлися в памяти.

Матуральні свідоцтва одержали слухачі за кілька тижнів, аж вони вернули з Відня, де були затверджені міністром освіти Д-ром А. Артемовичем.

Відтак усі абітурієнти студіювали на ріжних чеських високих школах: в Празі, Брні, Братисляві, Пшібрамі.

На університети і техніки приймали Чехи і Німці без найменших труднощів. Чеське міністерство шкільництва зажадало тільки предложення всіх свідоцтв разом і затвердило їх спеціяльною клявзулею „Свідоцтво це є важне на території Республики Чесько-Словацької“.

Листи з хирівського фронту

Писав стрілець У.Г.А. *Степан Венгринович*

Городовичі, 1. І. 1919.

На фронтах спокій. Тільки вчора була велика різня. Поляки напали на одно село Чишки. Наша піхота втікла, а гармати лишилися на горі. Втікати не могли по снігу, бо посторонки порвались.

Мало бракувало, а булиб забрали наші гармати.

Завізвали тоді на поміч гуцульські сотні, що стояли в резерві. Ці — в сталевих шеломах — упали на ворога. Три рази йшов бій на баґнети. Загнали противників у глубокий рів і сікли там машиновими крісами.

Казали, що сі Гуцули такі завзяті хлопці, що навіть ранені бігли до наступу.

Виперли Поляків ген за село й два машинові кріси їм забрали.

Вчора сидів я до 1 год. в ночі, рисував „бажання“ Кравсові на Новий Рік — від нашої артилерії. І гармата там була й хата розвалена.

Нині осібним післанцем післали до Кравса, а він телефоном дякував нам. Казав, що се перший дарунок в українській армії, який його зворушив.

Що де в світі чувати, то Тато певно ліпше знає з часописів, як ми.

Шість сотень Гуцулів пішло знову на Львів. Кажуть, що наші Кульпарків і Скнилів заняли.

Коби всі наші хлопці були такі, як Гуцули, то давно малиб границю Сяну.

Цікавий я, як там у вас, чи змінилось дещо. Чи є вже порядок там у „Гінтерлянді“, чи дальше крадуть — швіндлюють, як за австрійських часів?

Ми все собі говоримо, що як цю війну тут на фронті закінчимо, тоді гармати взад обернемо на цих панків, що інтереси хотіліб робити за плечима других.

Ждемо вже дуже, коли дадуть приказ іти вперед, бо скучно на місці стояти.

Городовичі, 2. І. 1919.

Вчора прийшли нам чотири нові гавбиці зі Стрия, так у нашій ґрупі булоб вже 12 гармат.

Три знову відійшло під Львів.

Здається, що наші сили тут більші від Поляків.

У них з Хирова відзивається тільки 3 ґебірки, а від нас може відізватися 12 і то ґавбиць.

Лиш чому не дають приказу відповідати?

Нині знову стріляв на нас. Я з пор. Лазором ходили в першу лінію — на зірну — дивитись, де наші стріли падуть і телефоном їх справляти.

Такий гарний нині день — правдива весна починається. —

На свята не приїду, якось встидно з Хирова, а радше з Фельштина на відпустку їхати. Зажду, та аж з Перемишля поїду.

Бажаю смачного до вечері й мене там при діленню проскуркою згадайте.

Я певно буду з товаришами співати, а потім як спів урветься й кожний буде самоти шукати, тоді і я вийду на двір, — гляну в Вашу сторону.... та Вас згадаю.

Городовичі, 6. I. 1919.

Нині Святий Вечір. Якраз доходить 12 в ночі.

Вже всі поклались спати, тільки телефоніст сидить при апараті, та держить ручку при усі.

Якось дуже сумно було нині.

Зловили рано одного Поляка, який говорив, що Поляки нині в ночі готовлятъ великий, загальний наступ на нас.

Вже й не було ні вечері — ні співів.

Піхота зробила збірку й таки перед вечерою вимашерувала в окопи — перед село, а ми також не мали часу їсти.

Телефони тиркотали, як у якій централі, що від одного відійшов — вже другий дзвонить....

Треба знати, що з нами є получені всі три батерії, наш зорець (беобахтер) напереді, команда від піхоти й машинових крісів і фельдваха на самім переді — в лісі.

Другий телефон лучить знову нас з такими командами на лісовому крилі — за рікою, а третій з Фельштином — Глубокою — Самбором і дальше....

Цей надає таку телеґраму до того, Кравс з Глубокої складає святочні бажання своїм старшинам і стрільцям, цей по муніцію телефонує, цей питається, чи кухні вже виїхали, а тамтой хоче з Фельштина резерви й таке інше... Не дали навіть спокійно пирогів зїсти, бо лиш це було на вечерю. Потім ще чорна кава і хрусти.

Не йшли ні співи — ні жарти, всі на Хирів гляділи, чи не видко заповіджених трьох польських ракет та слухали, чи не грають гармати.

Ще й тепер жду...може аж над раном схочуть наступати, а може полонений бляґу пустив, щоб нам Святий Вечір попсувати....

Мій командант їздив до Глубокої, де Кравсові справляли вечерю, що лиш тепер повернув.

Кравс заповів, що наша батерія не піде на Перемишль, тільки на Загіре — Сянік. Та мені — все одно, коб тільки не сидіти на місці.

Вчера противник робив великий наступ, але як я вже писав, дали їм наші доброго „чосу“, що аж мило було дивитись згори, як коло 400 людей втікало в переполоху.

Наші гнали за ними аж під сам Хирів і коби тільки приказ, то певно його занялиб.

І сьогодня машинові кріси є уставлені й тільки ждуть..

Наша панцирка також підїхала і жде...

Шрапнелі наші вже нареґульовані, тільки вкладай їх у люфу й стріляй.

Но але побачимо, до раня ще далеко.

Оттак виглядає мій Святий Вечір. Сподіваюсь, що у нас у хаті не дуже веселіще. Певно сам Тато з Влодкою й Левком... та байка! Зате на другий рік на своїй землі разом будемо вечеряти. —

Городовичі, 10. I. 1919.

Коло нас усе по старому. Був Коссак у нас і наших командантів взивали на воєнну нараду, то й сподіваємось внедовзі приказу: вперед.

Нині ходили малі стежі на звіди до Хирова, було наших чотирьох ранених, а двох пробитих баґнетами, бо йшли до наступу.

Поляків около 14 вбитих, між ними оден старший, найшли при нім цілий плян офензиви на нас.

Нині ми зловили шпійона, маленького Поляка, йшов з Борислава до Хирова. Не хотів признатися.

Як наші вдали, що хотять його розстріляти, стануло 5 стрільців.... „Змір“ — тоді аж признався, хто його вислав. Відкрив цілий заговір у запіллю, подав іменно, де заховані машинові кріси — й інше. Відослали його до полевого суду до Самбора.

Що під Львовом чувати — не знаю, якось усі вісти звідтам замерли....

Нині противник лише дві кулі пустив на нас, може забрав гармати на поміч під Львів...

Городовичі, 26. 1. 1919.

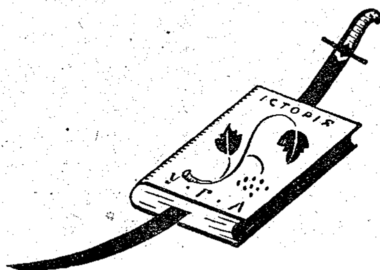
На сам Йордан давали нам Поляки приняття. Ще нині видко діри від ґранатів довкола нашої хати, та сумно для них скінчилося.

Наша куля вцілила в їх панцирний потяг, де були дві ґранати — обі розбила, старшину і обслугу також убила. Машина втікла, а потяг до нині стоїть на шинах ні вперед ні взад не може відїхати.

Наша стежа ходила в ночі оглядати, то лиш кавалки людського мяса намацяли в середині в ваґоні, принесли нам ненарушені „авфзаци“ від розбитих гармат.

Від тоді Поляки ні одної кулі більше не пустили, і так до нині, кругом біло — спокійно, вікна замерзлі, обі сторони, здається, дрімають.

Та лиш так здається...

Батьківська земле

На мужеський хор

Ходою.

Бать - ків - ська зем - ле, кра - ю ко - ха - ний, всім нам свя - та У - кра - ї - но! Для Те - бе жи - ти, То - - бі слу - жи - ти, за Те - бе вмер - - ти Є - - - ди - ну - - - ди - ну!

I. ma. II. da.

Батьківська земле, краю коханий,
Всім нам свята Україно,
Для Тебе жити, Тобі служити,
За Тебе вмерти Єдину!

За Твої гори, ниви і море,
За їх довічну свободу,
За Твою славу, честь і державу,
За щастя Твого народу.

Історія 4-го Запоріжського полку

імени полковника Богуна

Історичний матеріял Т-ва Запорожців. — Написав *А. Тарнавський*, сотник Війська Запоріжського.

1917 рік.

Кадри 4-го Запоріжського полку були сформовані в місяці жовтні 1917 року, шляхом українізації російського полку „Георгієвських кавалєрів“, яких російський комітет „Георгієвских кавалєрів“ гуртував для утворення міцної підвалини російської центральної влади в м. Київі.

Ідейним творцем формування полків, котрі складалисяб виключно з лицарів російської відзнаки „св. Ґеоргія“, був відомий російський ґенерал Іванов.

Вкупі з іншими однодумцями він думав гуртувати вояків в частини по принціпу екстериторіяльности. Командні посади в цих частинах давали переважно кадровим старшинам російської армії.

До закінчення війни на ці частини покладано велику надію щодо підтримки царського уряду вразі заворушень. Звичайно до революції ці пляни хоронилися у великій таємниці і влада встигла сформувати лишень оден полк „Георгієвських кавалєрів“ у Петербурзі.

В 1917 році після революції на Зборах Головного Комітету „Ґеорґієвських кавалєрів“ голова комітету в промові заявив Зборам таке: „Ґрупування ґеорґієвських кавалєрів в частини має величезне значіння для Росії. Частини ці формуватимуться по окраїнах нашої держави з корінного руського елементу. По скінченню війни їм будуть наділені безкоштовно ґрунти і полекшене влаштування на землю в місцях постою їх частин, і таким чином вони як міцні нитки звязуватимуть єдність держави“.

Коли це стало відомо в колах Укр. Ґенерального Військового Секретаріяту, там почали опрацьовувати плян боротьби з цією небезпекою. Все літо в м. Києві велася орґанізаційна праця наша і наших ворогів.

В серпні місяці був сформований полк „Ґеорґієвських кавалєрів“ в м. Києві. Командантом полку був призначений ренеґат полковник Кірієнко, котрого рідний брат вірно служив від початку революції в укр. війську і загинув в 1919 році підчас війни з большевиками, на посаді команданта 10-го корпусу.

На початку формування полку Штаб Київської Округи (російський) намагався поповнювати полк „кавалєрами“ Росіянами, але деморалізація російського салдата та українська аґітація серед поповнень унеможливила цю спробу.

Тоді наказом по Окрузі оголошено про приймання до полку місцевих „кавалєрів“. Штаб гадав, що „кавалєр“, хоч і Українець, є досить скалічений царською казармою і може заступити справжнього Росіянина.

Збільшено матеріяльні вигоди служби, полекшено їх службово-фаховий режім і в наслідок цього в Тираспільських касарнях зібрано до 650 вояків, „Ґеорґієських кавалєрів“, переважно Українців. Вояки ці були несвідомі національно і на початку радо йшли назустріч вимогам та наказам Начальника Київської Округи полковника Обєручева та політичного комісара і команданта полку ренеґата Кірієнка.

Поблизу від полку був розташований 1-ий запасовий козачий український полк. Це була в той час єдина українська частина в Києві.

По директивам Військового Секретаріяту старшини та козаки 1-го зап. полку старалися освідомити „Ґеорґієвців“ і почали українську аґітацію серед них, аби перетягнути на свій бік, або розкласти цю частину.

Це була важка праця, але крок за кроком вона посувалася наперед. Провадилася ця праця через старшину Ґеорґієвського полку сотника Тимченка та ще через декількох молодших старшин.

Київський Ґеорґієвський Комітет та Штаб Округи всіми засобами старалися перешкодити аґітації і провадили контраґітацію, примінювали репресії, але змагання було їм не на користь.

Вкінці місяця вересня серед Ґеорґієвців національна свідомість підвищилась до того, що вирішено, не вважаючи на спротив Росіян, піддатися своїй українській владі. Під проводом старшин Дорошенківського полку 26 жовтня полк в повному складі, за винятком Росіян, вирушив з касарень на Миколаївську вулицю до будинку цирку, де в цей час відбувалося засідання Третього Всеукраїнського Зїзду Військових Депутатів.

Маючи на правому крилі полкову орхестру, полк вирівнявся проти цирку.

Делеґат полку значковий Мацюк зявився до Президії Зїзду і склав позачергову заяву: „Київський полк Ґеорґієвських кавалєрів, що складається з 90% Українців, не бажає надалі бути в підлеглости чужій російській владі. Полк в повному складі зявився на Зїзді і просить Зїзд санкціонувати його вступ до Української Армії, під назвою: „Четвертий Сердюцький імени полковника Богуна полк“.

Зїзд одноголосно постановив затвердити рішення полку і вислід голосування був покритий гучним: „Слава Богунівцям!“ Після цієї постанови делеґація з трьох членів Зїзду вийшла до полку і оголосила полк приєднаним до Української Армії. Тоді-ж Богунівському полку дано Зїздом військові клейноди: бунчук та прапор.

По промовах делеґації від Зїзду та старшин полку орхестра заграла гимн і під звуки „Ще не вмерла“ та вигуки „слава“ полк продефілював перед делеґацією Зїзду та повернувся до касарні.

Це було 26 жовтня в той самий день, коли Штаб Київської Округи проєктував ліквідувати Укр. Центральну Раду та Секретаріяти, розігнати 3-ій Військовий Зїзд та обезброїти 1-й козачий запасовий полк.

Виступ полку перешкодив цим плянам і відсунув збройний виступ Округи на 2 дні.

По повороті до касарень полк вигнав всіх старшин та козаків — Росіян, що ще лишилися в касарні. Не поміг бідолахам і такий арґумент як: „Із одного котьолка в окопах кашу єлі“.

Командантом полку призначено осаула Секрета, адютантом полку — сотника Тимченка. Крім того з 1-го запасового полку переведено кілька старшин замісць демобілізованих старшин Росіян.

28-го жовтня полк одержав бойове завдання: обороняти київський арсенал від наступаючих військ Штабу Округи. Богунівський полк у важкому двохденному бою з насідаючими на арсенал чехословацькими військами та відділами донських козаків одержав перемогу і охоронив цей важливий пункт для українського уряду. Ворожі втрати були: забитих Чехословаків — 35, ранених 8; козаків (донських) та російських старшин і „юнкерів“ забитих— 60, ранених 14. Наші втрати — 5 козаків забитих і 3 ранених. Від 31 жовтня в полку почалася муштра і навчання по українськім статутам. Приводилося до ладу помешкання, формувалися скорострільна та кінна сотня.

20 грудня наказом по 1-й Сердюцькій дівізії 5-а та 7-а сотні полку вкупі з відділами Дорошенківського полку, були вислані на ст. Зерново (на Чернигівщині) для несення охорони залізниці та складів військового майна. Командував цим збірним відділом сотник Дорошенківського полку Мантуляк. 28 грудня 5 і 7 сотні були відкомандировані до полку.

22-го грудня до полку прибуло поповнення з північного російсько-німецького фронту в складі 300 козаків та 7 старшин. Тепер полк нараховував 900 козаків та 45 старшин. Полк ділився на 3 курені, була сформована 2 скорострільна сотня та саперна. Командантом 1 куріня був призначений військовий старшина Василів. Командантом 2 куріня — осавул Кушнір. Командантом 3 куріня — осавул Волков. Полк мав 9 піших сотень, 2 скорострільні (52 скоростріли), кінну та саперну сотні. Був добре харчований та був добре вдягнений.

Большевицькі аґітатори в цей час провадили аґітацію серед усіх українських частин київської залоги, аби не дати змоги утворитися українській армії,

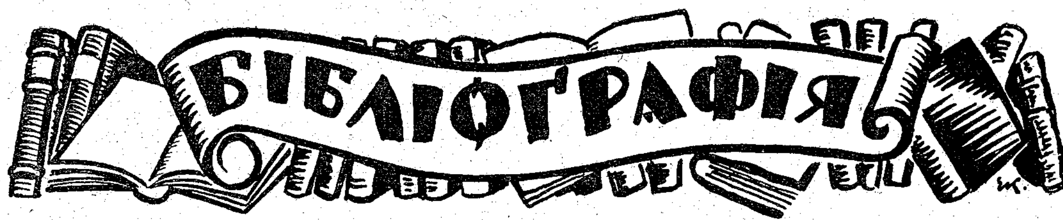
котра могла бути рішаючим чинником в боротьбі з Москалями за незалежність Української Держави. Провадилась большевицька агітація і в Богунівському полку. Національно свідомий елемент полку боровся з нею, але в боротьбі був одиноким, бо Штаб 1 Сердюцької дівізії цього елементу не підтримав. Побіч Штабу працювали т. зв. Військові Ради, які фактично керували життям частин і куди вже встиг, дякуючи „виборчому началу", пролізти збольшевичений елемент. В українських частинах Генеральний Секретаріят Військових Справ запровадив в той час „виборне начало" командного складу і офіційно визнав існування „Військових Рад". В Богунівському полку була теж „Полкова Рада". В компетенцію цеї ради, що складалася з делегатів, обраних сотнями, входило все щодо керування полком та контроля над командним складом полку. Командний склад був лише виконавцем відповідних постанов полкової ради, котрі часто-густо суперечили прямим наказам Штабу дівізії, а ці накази команданти мусіли теж виконувати.

Такий анормальний устрій, неможливий в армії, дуже шкодив українській військовій справі і значно полекшував агітацію большевикам. Генеральний Секретаріят Військових Справ не зумів поставити військову українську справу на добрий шлях і наслідки цього внедовзі показалися дуже негативні.

Бурхливі засідання полкової ради, полкові мітінги, котрі вона скликала, розхитували дисціпліну в полку, та підривали авторітет української влади.

Почались випадки відмови козаків від варти в місті, жадання більшої плати козакам, незадоволення харчами і т. ін. Політична ситуація в місті, в звязку з окремими виступами большевиків ускладнювалася.

(Далі буде)

ВИДАННЯ ПО ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ АРМІЇ У.Н.Р.

Зладив: *Прижмуренко*

(Докінчення*)

Неперіодичні видання курінів.

32. »Козацька думка«. 19 куріня. Друк. на шапірогр. Вийшло 2 числа по 32 прим.
33. »Джерело«. 21 куріня маю І-е число в 32 прим.
34. »Вісник інженерського куріня«. 2 числа по 32 примірників.
35. »За Україну«. Кінного полку. 3 числа по 32 прим.
36. »За дротом«. Школи підстаршин. 4 числа по 32—40 примірників.

Книжки друковані на машині.

37. »Абетка морзе« Журахіва 300 примірників.
38. »Піша застава« Ельзенберга, перек. пор. Верхоли, 800 прим.
39. »Краплини«. 3-на 200 прим.
40. »Спогади«. Збірник спогадів старшин і козаків з часів визвольної боротьби. 500 прим.
41. »Козачі думи«. М. Д. 500 прим.
42. »Танки та їх значіння«. Друк. на шапір. в 30 прим.
43. »Молитви«. » 20 »
44. »Шкільні молитви« » 20 »
45. »Казка про дипльоматів«. » 20 »
46. »Трьохдільна сістема«. » 30 »
47. »Оборона на розтягнутому фронті » 30 »
48. »Історія поступового розвітку бою«. » 30 »

ВАДОВИЦЬКИЙ ТАБОР:

49. »Запорожець«. Журнал І. запор. дівізії. Видає культ. освіт. відділ. Друк. на шапір. З образками. Ціна не виставлена.
50. »Аванс«. Політичний журнал. Видає ініціятивна група. Ред. Гавришка. Вийшло 6 чисел. Друк. на шапірогр.
51. »Запорожська думка«. Часопис запорожського культурно-освітнього відділу. Виходить двічи на тиждень. Друк. на друкар. машині. Редаґує колеґія. Ціна 5 марок.
52. »Жало«. Сатиристичний журнал. Друк. на шапір. Ціна не виставлена.

ЛАНЦУТСЬКИЙ ТАБОР.

53. »Наша зоря«. Літ. військовий тижневник. Орган незалежної думки. Видає куль. освіт. комісія табору. До 8 числа друков. на шапірогр., далі на ціклостілю. З образками. Ціна 25 марок. 16—17 число вже вийшло в таборі Стрілково, куди був перенесений табор з Ланцута.
54. »Будяк«. Журнал гумору і сатири. Орган партії Б. К. В. (Бий куди влучиш). Видання культ. освіт. відділу табору. Друк. на ціклостілю. З образками. Ціна 25 марок. Друге число вийшло 30. IV. 1921 р.

ПИКУЛИЦЬКИЙ ТАБОР.

55. »Волохівщина«. Знаю, що такий часопис виходив але нажаль в своїй збірці не маю.
56. »Аванс«. Так само.

ПІЙОТРКІВ.

57. »Тернистий шлях«. Літерат. журнал. З образками. Друк. на шапір. Ред. Козловський.

---

*) Гляди Літ. Ч. К. за 1930 р.

58. »На хвилях життя«. Вийшло 2 числа. В збірці не маю.

ТАБОР В СТРІЛКОВІ.

До сего табору перенесені були табори з Вадовиць, Ланцуту, Пикулич та Пйотркова. Виходили тут деякі нові журнальчики, в більшостиж продовжували своє видання, з тимиж назвами журнали з попередних таборів, Подаю всі, що виходили і про які мені відомо, в р. 1921.

59. »Наша зоря«. З Ланцутського табору. Маю 17-е число. Друковано на друкар. машині. 28 сторін. Ред. Сіманців. Журнал виходив з грудня 1920 р.
60. »Будяк«. Теж з Ланцуту. З 3 числа припинилося видання. Редактор був Павлів. Виходив з березня 1921. Друкарня »Нашої Зорі«.
61. »Запорожська думка«. Часопис перенесено з Вадовицького табору. Видає Запоріжська дівізія. Вийшло 30 чисел. Друков. на друк. машині. Редагує колегія. Ціна 6 мар. (Збільшена ціна на 1 марку).
62. »Блоха«. Видає штаб тилу. Вийшло 2 числа і перестав виходити. Ред. Сольвій.
63. »Промінь«. Непартійна демократична таборова газета. Виходить що тижня. Редактор Нестеренко. Вийшло 21 число.
64. »Військовий Науковий Вісник«. Видає військовий факультет Народного університету. Вийшло 1 число в 28 ст. Редагує колегія.
65. »Таборовий метелик«. Видання »Нашої Зорі«. 4 ст.
66. »Студенський вісник«. Теж.
67. »Ось і а:ь«. Думи козака Василенка. Видання »Нашої Зорі«. 12 стор.
68. »Головні правила українського правопису«. Видання спілки учителів армії УНР. в Стрілково. 12 стор. Друкарня »Нашої Зорі«.
69. »Якою повинна бути Україна, за котру боремося« Літучка. Видання »Нашої Зорі«.
70. »На хвилях життя«. Літературний журнал штабу армії УНР. Вийшло 2 числа і припинилося видання. Друк. на цiклостiлю. 24 стор. з образками.
71. »Поняття і зміст стратегії«. Реферат поручника Подільського. Друк на шапіроґрафі.
72. »Похід в 1922 р.« Реферат підп. Хомяка.
73. »Історія военного мистецтва«. Реферат підполк. Рафальського.
74. »Утримання війська і піддержання його боездатности«. Реферат сот. Богуна.
75. »Елементарна тахтика«. Реферат сот. Горко. Всі друковані на шапіроґрафі, кількости накладу не знаю.

ЧЕНСТОХОВА.

76. »Колючки«. Сатир. гуморист. журнал. Орґан незалежної думки. Друк. на цiклостiлю. З образками. Вийшло 6 чисел. Ціна 50 марок.
77. »Думка«. Інформаційний орґан війська Запорожського. Друковано на друк. машині. Вийшло 10 чисел. Ціна 5 марок. (Сего журналу я не маю, згадує його п. Литвицький у варшавській часописі, назви якої не памятаю).

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З цим числом посилаємо почтові складанки та просимо прислати ними передплату на 1931 рік. Просимо також і тих нечисленних передплатників, щоби обовязково вирівнали залеглу передплату.

Не просимо датків на пресовий фонд, але лише точного плачення передплати.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

III. річник / Число 1. / Січень 1931.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві